

Dagsorden pkt. 8 Del 2 og 3

Handlingsprogram, uttalelser og bevilgninger

Innstilling fra Redaksjonskomite 2 på tildelte kapitler og uttalelser

Kapitler:

- 1.4 Norge i verden
- 2.1 Arbeidsfolks stemme i samfunnet – og på arbeidsplassene
- 2.8 Fagligpolitisk samarbeid
- 2.9 Informasjonsarbeid og kunnskapsspredning
- 2.11 Tariffpolitikken
- 3.1 Trygt arbeidsliv for alle
- 3.2 Inkludering i arbeidslivet
- 3.5 Styrke kvinners økonomiske frihet
- 3.6 Livslang læring
- 3.9 Internasjonal demokratibygging
- 3.10 Styrke den demokratiske deltakelsen

Uttalelser:

Kulturpolitisk uttalelse
Palestina-uttalelse
Ukraina og sikkerhet i Europa
Serøst arbeidsliv
Myanmar

Bevilgninger

1. Den norske modellen

1.4 Norge i verden

Den norske samfunnsmodellen er ikke bare en vellykket modell for høy sysselsetting og verdiskaping. Den har også skapt lavt konfliktnivå i arbeidslivet, likestilling, høy grad av tillit og lav ulikhet. Vi har oppnådd dette samtidig som, og til dels fordi, vi har valgt åpenhet mot andre land gjennom utstrakt handel og frie kapitalbevegelser, sammen med utviklingen av tunge internasjonale allianser og et utstrakt solidaritetsengasjement.

Globaliseringen gir oss inntektsmuligheter, ny kunnskap og rikere tilgang på teknologi, men påvirker også fordeling av goder og byrder her hjemme. Økende flyt av arbeidskraft og tjenester har bidratt til å presse lønningene i lite organiserte deler av arbeidslivet nedover. Polarisering, spenninger, press på demokrati og stigende ulikhet gjør det nødvendig med enda sterkere prioritering av kampen mot ulikhet både her hjemme og internasjonalt.

Norge er et lite land i verden, men medregnet havområdene våre kontrollerer vi områder av stor strategisk betydning. Energiressursene våre gjør oss til en energistormakt i Europa. En aktiv næringspolitikk gjennom strategisk eierskap, samt måten vi organiserer forholdet til våre naboland på, har stor betydning både for økonomi og sikkerhet i Europa og for håndteringen av våre egne interesser.

Vi er helt avhengige av internasjonale samarbeid og allianser. I en verden preget av økende kompleksitet og stormaktskonflikter mener LO at Norge må velge dialog og strategiske partnerskap.

Norge må føre en verdig asyl- og flyktningpolitikk i tråd med rådene fra FNs høykommissær for flyktninger og legge barnekonvensjonen til grunn for asylbarns opphold i landet

EU og EØS

Våre europeiske naboland er våre viktigste samarbeidspartnere både økonomisk og politisk og utgjør samtidig det største eksportmarkedet vårt. Et forutsigbart og gjensidig samarbeid med EU er nødvendig for å sikre Norge tilgang til det indre marked og like rammevilkår med andre EU- og EØS-land. EØS-avtalen har siden inngåelsen ivaretatt Norges interesser på dette området. I en tid med voksende internasjonal uro, naturkatastrofer, behov for å forhindre klimakriser, skatteflukt og handelskrig på flere fronter blir internasjonalt samarbeid og regelverk stadig viktigere. EØS-avtalen er derfor grunnlaget for LOs faglige europapolitikk.

Å hindre sosial dumping og arbeidslivskriminalitet skal være høyt prioritert. Utviklingen har gått i motsatt retning. Nasjonal lønnsdannelse, kollektive forhandlinger og grunnleggende arbeidstakerrettigheter er under press i flere europeiske land. LO mener det er viktig at sosialdialogen i EU og medlemslandene styrkes for å stoppe den negative utviklingen. LO krever en aktiv norsk europapolitikk som har som mål å sikre både den beste markedsadgangen til Europa og det beste arbeidslivet i Europa. Norge må bruke handlingsrommet i EØS-avtalen både for å påvirke utformingen av nytt regelverk og ved gjennomføring i norsk rett. Politiske myndigheter må gjennom økt kunnskap og forskning, en slagkraftig og kompetent forvaltning og samarbeid med fagbevegelsen sikre at norske interesser ivaretas, både i prosessene i EU/EØS og i forbindelse med innføring og forvaltning av EU-lovgivning i norsk rett. Reservasjonsmuligheten må brukes dersom EU-regler innskrenker nasjonale virkemidler mot sosial dumping og reduserer faglige rettigheter og velferdsordninger.

Nesten all regulering på arbeidslivsområdet i EU er minimumsdirektiver som gir nasjonalstatene handlingsrom til å iverksette bedre beskyttelse av arbeidstakere enn det som følger av EU-direktivene. LO forventer at norske myndigheter styrker kunnskapen om hvordan andre land gjennomfører EU-reglene, og innfører en ordning med systematisk nabosjekk tilsvarende Danmark. I saker hvor det ikke er grensekryssende virkning, bør det unngås å legge til grunn

EØS-regler som ikke er relevante i nasjonale regler og politikkutvikling. Videre må norske myndigheter investere i mer kompetanse, nye og forbedrede arbeidsmetoder og økt oppmerksomhet om utfordringene med iverksetting og etterlevelse av forpliktelser i EØS-avtalen hos både politikere og forvaltning.

Velferd og offentlig sektor er områder hvor nasjonal autonomi og lokalt selvstyre er viktig og en forutsetning for utvikling av offentlige tjenester tilpasset nasjonale og lokale behov. Samtidig er grenseflatene mellom disse samfunnsområdene og økonomiske interesser i det indre marked en arena for løpende diskusjon og press og kan derfor være sårbare for tilpasninger som ikke nødvendigvis følger av rettslige forpliktelser i EØS-avtalen. LO krever at norske myndigheter fortsetter sin støtte til et kollektivt system som balanserer hensynet til solidaritet og samarbeid med hensynet til kommunalt selvstyre og partenes autonomi i det nasjonale forhandlings- og avtalesystemet.

Internasjonalt faglig samarbeid

LO vil ha, og bidrar også til, et tett nordisk samarbeid både politisk og faglig. LO samarbeider om og samordner det faglige engasjementet gjennom Nordens Faglige Samorganisasjon (NFS). Norske myndigheter må bidra til at både norske og nordiske interesser i Europa styrkes gjennom et aktivt nordisk samarbeid.

LO deltar i utformingen av faglig europapolitikk gjennom medlemskap i Den europeiske faglige samorganisasjon (DEFS/ETUC). Deltakelse i DEFS er LOs viktigste kanal for innflytelse og påvirkning av utviklingen innenfor arbeids-, sosial-, utdannings-, miljø- og likestillingspolitikken i Europa og EU. LOs samarbeid med DEFS skal fortsatt prioriteres. Faglige og sosiale rettigheter er svakt utviklet i EUs nyeste medlemsland, og de som eksisterer, er under angrep. LO vil bidra til å styrke de faglige rettighetene og den sosiale dialogen i landene gjennom fondet for anstendig arbeid og trepartssamarbeid. EØS-fondet må videreføres i kommende EØS-finansieringsordninger. Europeisk samarbeidsutvalg (EWC) er et samarbeidsforum som har som formål å ivareta den sosiale dialogen i flernasjonale selskaper. Gjennom etablering av EWC kan vi påvirke beslutninger som tas av flernasjonale selskaper, og som får betydning for ansatte og arbeidsliv i Norge og Europa.

LO deltar også aktivt i Den internasjonale faglige Samorganisasjon (ITUC/IFS). Både her og i Fagbevegelsens rådgivende komité til OECD (TUAC) har vi mulighet til å påvirke internasjonal politikk og prosessene som pågår i ILO, FN og OECD.

LO mener at Norge må jobbe aktivt for å styrke faglige rettigheter og demokrati internasjonalt og gjøre styrking av arbeidstakerrettigheter og sosial dialog til en pilar i utenrikspolitikken. Norge må få en handlingsplan for styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt, hvor støtten til internasjonal fagbevegelse, beskyttelse av fagforeningsledere og kravene til respekt for faglige rettigheter intensiveres.

Strategisk og solidarisk tilnærming til verden

Norsk og internasjonal fagbevegelse står overfor enorme utfordringer. Globalisering, konflikter, krig, teknologisk utvikling, klimaendringer og økonomiske kriser har ført til omfattende tap av arbeidsplasser, sosial uro og økt press mot fagbevegelsen og mot opparbeidede rettigheter.

LOs solidaritetsarbeid skal bidra til å bygge sterke, uavhengige og representative fagorganisasjoner. Erfaringsutveksling på sentrale felter som forhandlinger, rekruttering, partssamarbeid, likestilling og sosial dialog øker sannsynligheten for at samarbeidspartnerne våre klarer å øke antall medlemmer, representere alles behov på en effektiv måte og å redusere ulikhet. I internasjonalt klimasamarbeid må Norge være en pådriver for forpliktende avtaler om utslippskutt. For å ivareta solidaritet med utviklingsland og de landene som rammes hardest av klimaendringer, bør verdenssamfunnet bidra til klimatilpasning og grønn utvikling.

En grunnleggende forutsetning for økonomisk og sosial utvikling og bærekraftige samfunn er at næringslivet respekterer menneskerettighetene, herunder faglige rettigheter. De bør følge

internasjonale standarder, ta sterk avstand fra korrupsjon og ta hensyn til ytre miljø i sin virksomhet. Både nasjonalt og internasjonalt må bedrifter kunne holdes ansvarlige når de direkte eller indirekte bryter menneskerettighetene, slik at mennesker som får sine liv eller livsgrunnlag ødelagt, skal bli hørt og få oppreisning.

LO vil arbeide for at norske bedrifter med virksomhet i utlandet blir pålagt å følge OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper og FNs rettleidende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter. Dette innebærer å gjøre aktsomhetsvurderinger med hensyn til menneskerettigheter, korrupsjon og miljø, samt å sikre etterlevelse gjennom sanksjonsmuligheter og prosedyrer for oppreisning. Statens eierskapsmelding og åpenhetsloven må bevares, og staten må sikre etterlevelse gjennom både assistanse og sanksjonsmuligheter. Miljøkrav må innarbeides i åpenhetsloven. LO støtter etablering av globale rammeavtaler (Global Framework Agreement) og globale samarbeidsutvalg (Global Works Council) som viktige verktøy i dette.

Gjennomslag for LOs utenrikspolitiske mål vil mer enn før kreve støtte fra og samarbeid med partnere utenfor kretsen av tradisjonelt likesinnede stater. Vi vil velge våre partnere med strategisk omhu der Norge har økonomiske og politiske interesser, der vi mener vi kan oppnå resultater, og der vi mener vi har strategiske muligheter til å styrke organisering, forhandlinger og likestilling ute og hjemme. Vi vil aktivt følge med på norsk næringsliv ute for å passe på og bidra til at norske standarder respekteres internasjonalt. Vi vil bygge strategiske allianser til fagbevegelsen hos Norges viktigste handelspartnere, opparbeide tettere samarbeid med europeisk fagbevegelse og bidra aktivt til styrkingen av fagbevegelse og sivilsamfunn i konfliktområder.

Forsvars- og sikkerhetspolitikken

Norge skal ha en langsiktig forsvars- og sikkerhetspolitikk som bidrar til stabilitet og forutsigbarhet. LO støtter styrkingen av Forsvaret gjennom langtidsplanen og vil arbeide for at forsvarssektoren skal ha tilstrekkelig og nødvendig finansiering for å løse oppgavene sine framover. Bruk av norske styrker i internasjonale operasjoner utenfor NATOs territorium må være folkerettslig forankret og ha FN-mandat. Vi ønsker et balansert nasjonalt forsvar med basis i hjemlige oppgaver, med allmenn verneplikt, et reelt landsdekkende heimevern og desentraliserte militære anlegg som kan ivareta forsvarsevnen i hele landet. Inntaket av vernepliktige må defineres både av nasjonens og Forsvarets beredskapsbehov. Forsvaret må bidra til samfunnets totalberedskap og ha nødvendig øving, trening og planverk for hendelser og ulykker sammen med andre offentlige etater og frivillige organisasjoner.

Sikkerhets- og beredskapshensyn forutsetter at Forsvaret må ha nødvendig personell, kompetanse og kapasitet for å sikre tilstrekkelig reaksjonsevne og utholdenhet. Forsvarets virksomhet egner seg ikke for privatisering. Det er viktig for legitimiteten og tilliten til Forsvaret at det er underlagt demokratiets styring og kontroll. Det er viktig å sikre at Forsvaret kan opprette nødvendig vedlikeholdskompetanse i Norge, både som en integrert del av Forsvaret selv og i form av samarbeidsavtaler med nasjonal forsvarsindustri. Norsk forsvarsindustri er en viktig del av totalforsvaret.

Norge må legge vekt på samarbeid i nordområdene og samtidig sikre en aktiv tilstedeværelse for kontroll og håndheving av norsk suverenitet. Dette skjer gjennom relevante bidrag fra alle forsvarsgrener, herunder Kystvakten. Det er viktig med en styrket maritim overvåking. Etablert basepolitikk må videreføres og ikke bidra til å øke spenningsnivået i nordområdene. I nordområdene har Norge et særskilt ansvar for å søke dialog og samarbeid med naboland. Med Finland og Sverige som NATO-medlemmer åpner det seg nye muligheter for samarbeid i nord og om nordisk forsvar. Vi må også legge grunnsteinene for kontakt og samarbeid med vår russiske nabo igjen på sikt. Folk-til-folk-samarbeidet er en byggestein for gode naborelasjoner. Krig ødelegger tillit og samarbeid, og fred er en forutsetning for at tilliten kan gjenoppbygges.

Ny teknologi, klimaendringer, grensekryssende kriminalitet samt storkrig i Europa krever videreutvikling av beredskaps- og sikkerhetspolitikken og av et sivilt-militært samarbeid. Norge

utsettes daglig for trusler i det digitale rom. Norge må styrke arbeidet med digital sikkerhet gjennom en bred samordning av innsatsen også på dette feltet. Forsvaret må ha en egen digital spisskompetanse som er rustet for å motstå trusler i det digitale rom.

Norge må, sammen med de andre nordiske landene, arbeide for at NATO innlemmer FN-traktaten som forbyr atomvåpen, i alliansens nedrustningsstrategi. Norge må ratifisere det internasjonale forbudet mot atomvåpen. Vi trenger konkrete, juridisk bindende internasjonale avtaler om hvor grensene går for autonome våpensystemer.

Norge må arbeide for et forutsigbart eksportregelverk for forsvarsmateriell og at det innen NATO utarbeides en felles norm for sluttbrukerdokumentasjon ved kjøp og salg av våpen. Vi må, i samsvar med internasjonale regler som Norge forpliktes av, opprettholde strenge krav til salg av strategiske varer, tjenester og teknologi og til særlig aktsomhet i konfliktområder.

Norge skal jobbe aktivt for at alle lands militære utslipp telles med i de nasjonale klima- og miljøregnskapene.

2. Hvem vi er, og hva vi er til for

2.1 Arbeidsfolks stemme i samfunnet – og på arbeidsplassene

LO, forbundene og arbeiderbevegelsens institusjoner er de viktigste verktøyene arbeidsfolk i Norge har for å få sin stemme hørt. Den styrken arbeidsfolk i Norge har, avhenger av LOs og forbundenes evne til å organisere, mobilisere, inkludere, skolere, rekruttere og utforme politikk for et samfunn i stadig endring. Det er et mål for LOs arbeid at medlemmene skal engasjere seg i sterke klubber og fagforeninger og gjennom et sterkt LO føle stor tilhørighet til LO-familien LO og forbundene er, gjennom de tillitsvalgte, et verktøy for arbeidsfolks innflytelse på den enkelte arbeidsplass. Det er derfor viktig å utvikle sterke klubber og foreninger og levende lokalorganisasjoner. Alle beslutninger i arbeiderbevegelsen skal forankres i gode og inkluderende demokratiske prosesser der medlemmenes syn kommer klart til uttrykk.

Stemmen på samfunnsnivå og stemmen på virksomhetsnivå henger sammen. På den enkelte arbeidsplass skaper de ansatte verdier og driver virksomheten framover, når de gjennom partssamarbeidet med arbeidsgiverne bruker sin medbestemmelse og kompetanse. På samfunnsnivå er det LO og forbundene som målbærer medlemmenes synspunkter på næringspolitikk, arbeidslivspolitik, økonomisk politikk, velferdspolitik og samfunnsstyring.

Arbeidsfolks innflytelse har satt viktige spor i samfunnet, og LO vil arbeide aktivt for å ta vare på og synliggjøre norsk arbeiderkultur og dens historie, blant annet gjennom økt engasjement og kulturminnevern sentralt og lokalt.

2.8 Fagligpolitisk samarbeid

Innflytelsen norske arbeidstakere har over samfunnsutviklingen, avhenger av at arbeiderbevegelsen både har en faglig og en politisk arm. LO er sammen med forbund, klubber og foreninger arbeidstakernes verktøy for å gjøre sin stemme hørt overfor både arbeidsgivere og myndigheter. Gjennom Arbeiderpartiet og andre partier på venstresiden utøver arbeidstakere i Norge politisk makt. For LO er det viktig at det faglige og politiske arbeidet er godt koordinert både på sentralt, regionalt og lokalt nivå. Målet er å sikre god flyt av informasjon og synspunkter, med gjensidig respekt for de andre partenes demokratiske beslutningsprosesser. Formålet med samarbeidet er å sikre arbeidsfolks innflytelse over politiske beslutninger. LOs lokalorganisasjoner spiller en viktig rolle, spesielt med tanke på fagligpolitisk samarbeid og koordinering mellom forbundene lokalt.

2.9 Informasjonsarbeid og kunnskapsspredning

Opinionsundersøker viser at LO er mer kjent og har et bedre omdømme enn noen annen arbeidslivsorganisasjon i Norge, både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden. Vår bredde og vår styrke, sammen med et samfunnsengasjement som går utover egne kjernesaker, er viktige årsaker til at omdømmet er godt. Det er viktig for LO å videreføre dette gode omdømmet og å sikre kjennskapen til LO, forbundene og viktigheten av fagorganisering og organisert arbeidsliv.

I et mer fragmentert mediebilde enn tidligere, der sosiale medier spiller en stor rolle, er arbeidet for å sikre kjennskapen og omdømmet til LO blitt mer utfordrende. Vi ser at det er færre, særlig blant yngre og personer med minoritetsbakgrunn, som kjenner til LO og forbundene. LO vil møte dette gjennom et kraftfullt og koordinert informasjonsarbeid overfor hele befolkningen.

Nye plattformer og ny informasjons- og kommunikasjonsteknologi gjør at unge ikke lenger nås med tradisjonell kommunikasjon. Det må også prege fagbevegelsens informasjonsarbeid i perioden. Det er et stort behov for koordinering av informasjon mellom LO og forbundene for å styrke formidlingsarbeidet.

2.11 Tariffpolitikken

Et av kjennetegnene ved den norske modellen er relativt små lønnsforskjeller som ivaretar målet om høy sysselsetting, små forskjeller og et arbeidsliv med gode jobber og høy verdiskaping. LOs representativitet og bredde setter oss i stand til å ivareta disse målene gjennom en solidarisk lønnspolitikk og en koordinert lønnsdannelse som motvirker lavlønn, sikrer likelønn og verdsetter kompetanse. For at LO skal nå målene om en solidarisk lønnspolitikk, er det særlig fire forutsetninger som må være til stede:

Frontfagets legitimitet må sikres. Denne legitimiteten undergraves dersom arbeidsgiverne ikke følger frontfagets rammer når de forhandler lønn for funksjonærer og ledere. Hvis frontfaget blir et tak for industriarbeiderne, men et gulv for funksjonærer og ledere, øker lønnsulikheten. Det vil undergrave frontfagets legitimitet både for industriarbeiderne og for arbeidstakere innen offentlig og privat tjenesteyting som forhandler med frontfaget som ramme.

Tariffavtalene må sikre relevante forbedringer i folks arbeidshverdag. Tariffavtalene må være tilpasset de bransjene og sektorene de omfatter, og gi rettigheter som oppleves som relevante og reelle forbedringer i medlemmenes arbeidshverdag. Siden LOs tariffmakt er knyttet til muligheten for arbeidskamp på tariffbestemmelsene, sikres arbeidstakernes rettigheter best gjennom tariffestede rettigheter. Ved å koordinere lønnsdannelsen mot frontfagets tariffoppgjør legges også grunnlaget for at forbundene kan sikre at framforhandlede rettigheter og goder kan gjøres gjeldende for etterfølgende overenskomster.

Organisasjonsgraden og tariffdekningen må opp. Høy organisasjonsgrad og tariffdekning er en forutsetning for den norske modellen og et samfunn med små forskjeller. I en tid med usikkerhet og økende forskjeller er det viktig at LO både opprettholder og øker organisasjonsgraden og tariffdekningen i Norge. Dette er avgjørende for at LO og forbundene kan ivareta alle arbeidstakergrupper og styrke LOs mulighet til å forhandle på vegne av hele arbeidslivet. Slik styrkes også grunnlaget for en samordnet lønnsdannelse.

Lønnspolitiske målsettinger må ivaretas. LOs tariffpolitikk skal sikre flest mulig en lønnsutvikling som er i tråd med frontfaget over tid. Derfor er det et viktig mål for LO å motvirke lavlønn, fremme likelønn og gi uttelling for formal- og realkompetanse og å gi kompensasjon for særlig ubekvemme forhold. Tariffavtalenes omfang, forhandlingsbestemmelser og lønssystemer må muliggjøre dette. Det er også nødvendig med et tilstrekkelig statistikkgrunnlag for å foreta treffsikre prioriteringer. LO vil derfor arbeide for at LO og NHO etablerer et felles statistikk-kontor

En solidarisk lønnspolitikk som motvirker lavlønn

For LO er det et tariffpolitisk mål at alle medlemmer får lønnsvekst, og at vi motvirker lavlønn. Dette ivaretas normalt best gjennom generelle kronetillegg som virker utjevne, og som forsterkes gjennom særskilte lavlønnstillegg. LO skal jobbe for å finne treffsikre lavlønnsmodeller i lønnsoppgjørene.

For avtaler der hoveddelen av lønnsveksten skjer gjennom lokal lønnsdannelse uten streikerett, er det viktig at de lokale forhandlingene er reelle. Dette krever godt skolerte tillitsvalgte og arbeidsgivere som ser på frontfaget som normgivende.

LOs medlemmer har stor spredning i lønnsnivå og utdanningsnivå. LO er derfor best rustet til å ivareta helhetshensynet i sine tariffpolitiske prioriteringer. Å unngå et fragmentert avtaleverk med delt lønnsmasse er avgjørende for å holde alle arbeidstakere innenfor den koordinerte lønnsdannelsen. Der kan man gjøre reelle tariffpolitiske prioriteringer og unngå at grupper baserer seg på markedsmekanismer.

En solidarisk lønnspolitikk som bidrar til likelønn

For LO er det et viktig tariffpolitisk mål å motvirke lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Frontfagsmodellen er vårt viktigste verktøy for likelønn. Den sikrer at en kvinneorientert offentlig sektor tar del i produktivitsveksten i privat sektor. Dette har ført til at lønnsutviklingen for

offentlig sektor er høyere i Norge enn i de fleste andre land. Gjennom å bekjempe lavlønn innenfor frontfagsmodellens rammer bidrar vi også til likelønn.

Arbeidet for likelønn gjennom tariffavtalene vil i hovedsak bety å utjevne kjønnsforskjeller i lønn innenfor de respektive tariffområdene. Hvor finmasket lønnssystemene er, og hvor godt statistikkgrunnlag man har, er avgjørende for hvor målrettet man kan innrette lønnstilleggene i den enkelte tariffavtale. LO jobber for å få tariffbestemmelser som støtter opp under andre forhold som vil ha likelønneffekt, som rett til heltid, menns rett til lønnet permisjon ved fødsel og tiltak som egne garderobes og kjønnsstilpasset arbeidstøy. Arbeidstakere skal ha rett til å få dekket egnet arbeids- og fottøy. Tillitsvalgte bruk av forhandlingsbestemmelser og lovbestemmelser som motvirker diskriminering og sikrer lønnsutvikling ved foreldrepermisjon, er også en del av dette arbeidet.

Harmoniserte tariffavtaler

Harmoniserte tariffavtaler som sikrer lik lønn for likt arbeid i samme bransje, har vært normen i Norge. Dette praktiseres slik at de største aktørene forhandler for sine tariffavtaler først, og de mindre kopierer inn deres resultat. Fordelen for de største aktørene er at de er i førersetet for lønnsnivå og innretning på tariffavtalen. Fordelen for de mindre aktørene er at de bytter innflytelse på avtalenes innhold med en redusert risiko for arbeidskamp. For LO samlet sett har dette sikret at arbeidsgivere ikke kan bruke valg av en billigere tariffavtale som et konkurransefortrinn. De siste tiårene har flere arbeidsgivere byttet arbeidsgiverorganisasjoner. Tariffhopping med sikte på å redusere kostnader på arbeidskraften har blitt mer vanlig. LO og forbundene må være godt koordinert og legge klare strategier for å motvirke dette.

Tariffmakt

Tariffavtalene er helt avgjørende for å sikre gode lønns- og arbeidsvilkår for arbeidstakerne. I Norge har vi en overordnet lovgivning som sikrer minstestandarder for minimumsrettigheter i et forsvarlig arbeidsliv. Mer materielle rettigheter eller spesielle rettigheter tilpasset de ulike bransjene og sektorene i norsk arbeidsliv ivaretas gjennom tariffavtalene, ikke lowerket. Den norske modellen baserer seg derfor på at fagforeningene inngår tariffavtaler med arbeidsgiverne med bestemmelser om lønn, arbeidstid og andre sosiale forhold.

Lowerk, tariffavtaler og særavtaler utgjør et hierarki der man kan avtale bedre og mer utfyllende bestemmelser nedover i hierarkiet, men normalt ikke avtale dårligere vilkår enn det som er bestemt på et høyere nivå. Fagforeninger med innstillingsrett har i tillegg en særlig adgang til å gjøre unntak fra lovbestemmelser om arbeidstid gjennom tariffavtalene. For å sikre en helhetlig og koordinert politikk på dette området er det LO som må forvalte retten til å godkjenne de største unntakene, og delegerer fullmakten der det er formålstjenlig, i tråd med dagens praksis.

3. Strategiske satsingsområder

3.1 Trygt arbeidsliv for alle

Den grunnleggende forutsetningen for et trygt og godt arbeidsliv for alle er høy organisasjonsgrad og sterk partsrepresentasjon på arbeidsplassen. Dette krever sterke organisasjoner, men også en tydelig rollefordeling mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Løsarbeid, innleie og kontraktørvirksomhet undergraver det organiserte arbeidslivet og må bekjempes.

Trygghet for arbeid og trygghet i arbeid er avgjørende for å lykkes med viktige samfunnsreformer. Det muliggjør høy yrkesdeltakelse for mange i en stor del av livet og er dermed forutsetningen for et bærekraftig pensjonssystem, en fungerende velferdsstat og et lønnsomt næringsliv.

Den norske modellen forutsetter en tydelig arbeidsfordeling mellom arbeid og kapital – mellom arbeidstakere organisert i fagforeninger og forbund og eiere organisert i organisasjoner som ivaretar eiernes arbeidsgiverinteresser. Det er i møtet mellom organiserte arbeidstakerinteresser og organiserte arbeidsgiverinteresser at man kan inngå tariffavtaler og forhandle om arbeidslivets regler, fordeling av overskudd og om hvordan tariffavtalene skal forstås. Uten partsrepresentasjon eksisterer ikke det organiserte arbeidsliv. I offentlig sektor er partsrepresentasjon og partssamarbeid avgjørende for å sikre høy produktivitet og kvalitet på tjenestene, gode kompetansemiljøer og et trygt og godt arbeidsliv med innflytelse for arbeidstakerne.

Partsrepresentasjonen krever at arbeidstakere og arbeidsgivere er organisert, men det krever også at så mange som mulig faktisk er å forstå som arbeidsgivere og arbeidstakere. Løsarbeid, innleie, kontraktørvirksomhet, franchiseorganisering og forretningsmodeller som har til hensikt å unndra seg arbeidsgiveransvaret, undergraver rollene som ligger til grunn for partsrepresentasjonen, og det organiserte arbeidslivet. Dette har over tid bidratt til en maktforskyvning fra arbeidstakersiden til arbeidsgiversiden. LO vil motvirke denne maktforskyvningen.

Faste heltidsstillinger skal være hovedregelen. Det er uakseptabelt med bruk av innleie og falske selvstendige som fortrenger vanlige ansettelser. Svingende behov for arbeidskraft skal primært dekkes gjennom innleie fra reelle produksjonsbedrifter. Bemanningsbransjen setter løsarbeid i system, og arbeidsgiveransvaret pulveriseres. Dette truer både den norske arbeidslivsmodellen og det organiserte arbeidslivet. Den offentlige arbeidsformidlingen må forsterkes. NAV sin rolle som arbeidsformidler må gjenreises og ikke fortrenses av den private bemanningsbransjen. En sterk offentlig arbeidsformidling er ikke minst viktig for unge arbeidstakere. På sikt bør bemanningsbransjen avvikles. Myndighetene må iverksette strenge og aktive tiltak for å begrense innleie fra bemanningsfortak, bruk av falske selvstendige og andre former for løsarbeid.

Svært mange selvstendige oppdragstakere og frilansere har et svakt sosialt sikkerhetsnett og er på flere områder ikke omfattet av de sosiale ordningene som ordinære arbeidstakere er, hverken på utgifts- eller inntektssiden. Det må utarbeides økonomisk og sosialt bærekraftige ordninger som sikrer at folk som hele eller deler av arbeidslivet må jobbe som oppdragstakere, er sikret økonomisk trygghet i perioder uten inntekt. LO vil arbeide for at flere selvstendig næringsdrivende og frilansere blir ansatte og dermed får ta del i den norske velferdsmodellen. Formidling av selvstendige oppdragstakers arbeidskraft skal være lovregulert og underlagt offentlig tilsyn. Det offentlige må så langt som mulig ansette fast eller, hvis nødvendig, midlertidig. Oppdragstakere skal kun benyttes der det er helt nødvendig og i tråd med lovgivningen.

LOs bidrag til det organiserte arbeidslivet

LOs viktigste bidrag til det organiserte arbeidslivet er gjennom forbundenes organisering av medlemmer, gjennom krav om tariffavtaler og gjennom arbeidet som gjøres ute på den enkelte arbeidsplass. LO arbeider samtidig på samfunnsnivå for å styrke det organiserte arbeidslivet, og LO skal kjempe mot alle former for fagforeningsknusing.

For LO er det avgjørende å forhindre en utvikling i retning av et løsarbeidersamfunn, der et økende antall arbeidstakere står uten ansettelse, der lønningene presses ned, og der klare rammer og spilleregler erstattes av eiernes vilkårlige makt. LO vil derfor arbeide for å sikre et sterkt kollektivt og individuelt stillingsvern og videreføre det sterke engasjementet for å styrke arbeidstakernes rettigheter. Det er behov for å styrke statsansattes stillingsvern og rettigheter etter loven, herunder adgangen til full rettslig prøving ved oppsigelse og avskjed.

Fagforeningsfradraget er et viktig bidrag til å opprettholde og øke organisasjonsgraden i Norge. LO vil arbeide for en kraftig økning av fagforeningsfradraget i perioden.

Ny teknologi

Innføring av ny teknologi i arbeidslivet kan øke produktivitet og lønnsomhet, avlaste arbeidstakerne og forbedre arbeidsmiljøet. LO støtter teknologi som fremmer arbeidstakernes interesser.

Det er viktig at arbeidstakerne får innflytelse på hvordan teknologien brukes og hvordan økt lønnsomhet fordeles. Med omfattende endringer som kunstig intelligens (KI), blir dette viktigere enn noen gang. Teknologi må innføres gjennom enighet mellom partene i virksomheten, og arbeidstakerne må gjennom avtaler ha medbestemmelse over dataregulering, transparens, metadatabruk og reservasjonsmuligheter.

Norge har gjennom mange tiår vært blant de fremste til å ta i bruk mulighetene som ligger i digitalisering. Digitaliseringen av Norge skaper store muligheter for bedre løsninger og nye, framtidsrettede arbeidsplasser, både i IT-næringen og i andre virksomheter. Det offentlige må utvikle digitale løsninger som sikrer innbyggerne tilgang til tjenester, ivaretar rettssikkerhet og gir grunnlag for et godt arbeidsmiljø. Opplæring må tilbys til de som trenger det, og det må finnes alternativer for de som ikke kan bruke digitale tjenester.

Offentlige IKT-tjenester bør være under demokratisk styring og kontroll, og det er behov for en statlig eid skytjeneste for offentlig sektor.

Innføring av KI-systemer representerer en stor mulighet for virksomheter både i offentlig og privat sektor, men det representerer også en sikkerhetsutfordring. Det er derfor avgjørende at de ansattes representanter deltar med sin kompetanse når systemene innføres.

Å overlate data til private aktører kan utfordre personvernet og sikkerheten. Europeiske land bør samarbeide om KI-teknologi, serverparker og fagmiljøer. Datatilsynet må styrkes. Ny teknologi kan skape press om økt tilgjengelighet og overvåking fra arbeidsgivere, som utfordrer personvernet og autonomi.

LO vil jobbe for at innføring og bruk av ny teknologi jevnt over blir en integrert del av medbestemmelsesapparatet, og for at teknologi ikke brukes til økt kontroll og overvåking eller bidrar til å viske ut skillet mellom arbeid og fritid.

Styringsteknologi som også kan brukes til kontroll og overvåking på arbeidsplassen utfordrer personvernet. Det er en stadig raskere utvikling i bruk av slike teknologier.

Verneombud og tillitsvalgte skal involveres tidlig i prosessene når ny teknologi innføres. Respekten for lov- og avtaleverket må styrkes for å sikre den personlige integriteten til den enkelte arbeidstaker og tillitsvalgte reell medbestemmelse og informasjon.

LO vil sikre at teknologi ikke brukes til økt kontroll og overvåking, og at ansatte har reell medbestemmelse. Kunstig intelligens utfordrer opphavsretten for kunstnere, og regelverk må

styrkes for å sikre deres rettigheter. LOs ambisjon er at ny teknologi skal bidra til norsk konkurransekraft, høy sysselsetting, sterkere fordeling og økt velstand.

Sosial dumping og arbeidslivskriminalitet

Selv om mange arbeidsgivere i Norge slutter opp om et ryddig og organisert arbeidsliv, er økonomisk fortjeneste en sterk motivasjon for enkelte arbeidsgivere til å begå arbeidslivskriminalitet eller å dumpe lønns- og arbeidsforhold for sine ansatte. Slike arbeidsgivere finner stadig nye smutthull for å omgå regelverket. LO vil jobbe målrettet overfor arbeidsgivere og myndigheter for å tette smutthullene etter hvert som de dukker opp. LO vil ta initiativ til at tidligere tiltakspakker mot sosial dumping følges opp av ytterligere tiltakspakker etter behov, basert på de erfaringene våre tillitsvalgte ute i virksomhetene har, både med tanke på problemforståelse og løsninger.

Tariffavtalene og arbeidsmiljøloven legger helt avgjørende premisser for utviklingen i arbeidslivet. Det er nå et akutt behov for en grundig og helhetlig gjennomgang av arbeidsmiljølovens bruk av begrepene «tariffavtale» og «tillitsvalgt». I arbeidsmiljøloven og i annet relevant regelverk skal «tariffavtale» gjennomgående henvise til tariffavtale med fagforening med innstillingsrett, og «tillitsvalgt» skal henvise til tillitsvalgte med reelle rettigheter etter hovedavtaler.

Det er nærmest et mønster at når arbeidsmiljøloven strammes inn, så dukker det opp kreative metoder for å omgå lovbestemmelsene. Det bør lovfestes en egen omgåelsesregel i arbeidsmiljøloven, slik Fougnerutvalget foreslo. En omgåelsesregel vil sikre at praksiser som strider mot lovens formål, fanges opp i større grad enn i dag.

Tilsynsorganene generelt og Arbeidstilsynet spesielt må styrkes for å sikre at flere tilsyn kan gjennomføres også i bransjer med høy tariffdekning. Tilsynsmyndighetene må gi bøter av en slik størrelse at brudd på regelverket ikke lønner seg. Styrking av a-krimarbeidet må ikke gå på bekostning av øvrige tilsyn og kontrolloppgaver. Myndighetene har et ansvar for å forhindre klassejustis ved å sørge for at politiet prioriterer økonomisk kriminalitet og arbeidslivskriminalitet mye høyere enn de har gjort hittil. Påtalemyndigheten må styrkes slik at flere a-krimssaker kan straffeforfølges. Kontrollatatenes ressurser og sanksjonsmuligheter må styrkes, det samme må samarbeidet på tvers av fagetatene. Det offentlige må dessuten fortsette å gå foran i arbeidet for et seriøst arbeidsliv og bruke innkjøpsmakten sin til å fremme et organisert arbeidsliv og gode fagutdanninger. LO vil jobbe for at offentlige innkjøpere bruker leverandører med landsdekkende norske tariffavtaler utarbeidet av reelle landsdekkende arbeidsgiver og arbeidstakerorganisasjoner, etterlever påseplikten, og for at det offentlige ikke skal velge tilbydere som bryter de ansattes rett til å organisere seg. Det må stilles krav om egenproduksjon, lærlinger og fagarbeidere i anskaffelser der størstedelen av anskaffelsen er produksjon. Tilbydere som opererer i strid med norske arbeidsvilkår, sosiale forhold og motarbeider tariffavtaler, skal avvises. For å kunne følge opp seriositetsbestemmelser vedtatt av folkevalgte organer må det offentlige sikres tilstrekkelig med ressurser til å følge opp at de som utfører oppdrag, overholder det som er vedtatt. LO vil kreve overfor myndighetene at lønn i henhold til tariff må gjelde for alle bransjer ved offentlige anbud og oppdrag.

LO mener det er viktig å utvikle verktøy som gir større åpenhet og innsyn, slik at det blir mulig for både offentlige innkjøpere og forbrukere å velge bort virksomheter som bryter loven. Kontrollataten må ut fra allmennpreventive og forebyggende hensyn underlegges en informasjonsplikt om virksomheter som har begått arbeidslivskriminalitet eller økonomiske forbrytelser. LO vil jobbe for at det fattes vedtak i flere kommuner om at det å følge allmenngjorte minstelønnsbestemmelser er en forutsetning for å få skjenkebevilling.

LO vil videreføre samarbeidet med flere frivillige organisasjoner om å rydde opp i de mest mørklagte delene av norsk arbeidsliv. Fagbevegelsen må stille opp med de nødvendige ressursene i de delene av arbeidslivet der behovet er størst. Denne oppgaven må og skal løses lokalt, av klubber og fagforeninger, men LO og forbundene har et ansvar for å sørge for at denne jobben kan bli gjort.

LO vil videreføre dagens solidaritetsfond, som kan sikre økonomisk nødhjelp for medlemmer som plutselig står på bar bakke i konflikter med ledelsen. Fondet må gjøres bedre kjent i organisasjonen.

Arbeidsmiljø

Alle arbeidstakere har rett til et godt fysisk og psykososialt arbeidsmiljø, uavhengig av hvor arbeidet finner sted. Kombinasjonen av lovbestemt vern, tariffbestemmelser, vernetjeneste og partsrepresentasjon på arbeidsplassene har gjort at dette også er hverdagen for de fleste arbeidstakere i Norge. LO mener at IA-avtalens innhold om forebyggende arbeidsmiljø må etterleves.

LO vil forsvare sykelønnsordningen i folketrygdloven, som sikrer arbeidstakere full lønn under sykdom. Dette er en grunnleggende trygghet for den enkelte og en forutsetning for et inkluderende arbeidsliv. Gode behandlingstilbud for sykmeldte arbeidstakere er en forutsetning for en tryggere tilbakeføring til arbeidslivet. Muskel- og skjelettplager og lettere psykiske lidelser er de største årsakene til sykefravær, og det er viktig å bruke all tilgjengelig kompetanse for å bidra til å få folk tilbake i arbeid.

Et godt partssamarbeid er nøkkelen til et godt arbeidsmiljø. Gjennom partssamarbeidet får arbeidstakerne mulighet til å påvirke utførelsen av arbeidet og påpeke eventuelle risikofaktorer og forbedringsmuligheter. Partssamarbeidet og vernetjenesten gjør det også mulig for arbeidstakerne å ta opp kritikkverdige og problematiske forhold gjennom verneombudene og de tillitsvalgte uten selv å risikere å bli oppfattet som vanskelige. For LO er det derfor viktig å utvikle det organiserte arbeidslivet på virksomhetsnivå, gjennom organisering av arbeidstakere, opprettelse av tariffavtaler og å styrke de tillitsvalgte og verneombudenes kompetanse. Samtidig vil vi gjennom trepartssamarbeidet med myndighetene arbeide for å styrke tilsynsmyndighetene og skjerpe inn reglene i arbeidsmiljøloven og annet lovverk. Tilsynsmyndighetene må få større ressurser, og de må få bedre verktøy, blant annet en større adgang til å ilegge virksomhetene økonomiske sanksjoner.

Arbeidsgiverne har ansvaret for arbeidstakernes arbeidsmiljø, men løsningen på arbeidsmiljøproblemer krever et tett samarbeid mellom ledelse, vernetjeneste, tillitsvalgte og Arbeidstilsynet. Arbeidsgivers rett til å bestride sykemeldinger må innskrenkes. Det er lang saksbehandlingstid i NAV og bestridelse av sykemeldinger kan dermed gi store økonomiske konsekvenser for arbeidstakerne og kan svekke tilliten. Arbeidstaker skal ha rett på sykepenger fram til saken er behandlet av NAV. Arbeidsgivere, og arbeidstakere med arbeidsgiveransvar, må pålegges HMS-opplæring hvor innholdet i opplæringen er regulert i forskrift. Norsk arbeidsliv har fortsatt et stort potensial når det gjelder forebygging og registrering av arbeidsrelatert sykdom og skade. En viktig forutsetning for dette er at arbeidsgivere og sykmeldere faktisk registrerer arbeidsrelatert sykdom og skade. Helsefarlig eksponering for asbest og kvarts er fortsatt en utfordring i flere bransjer og yrker i Norge. LO vil arbeide for en nasjonal plan for å kartlegge og fjerne asbest og redusere eksponering av kvartsstøv. Det er nødvendig å arbeide målrettet og systematisk slik at det forsvarlig arbeidsmiljø oppnås. Bedriftshelsetjenesten (BHT) har en viktig rolle i det forebyggende og systematiske HMS-arbeidet ute i virksomhetene. LO skal arbeide for å styrke bedriftshelsetjenesten.

Psykososialt og organisatorisk arbeidsmiljø

Psykososiale forhold er en av hovedårsakene til sykefravær og frafall fra arbeidslivet. Men psykososiale forhold kan også virke beskyttende mot skadelig påvirkning av arbeid. Det er viktig at ledere, tillitsvalgt og verneombud ute i virksomhetene forstår sammenhengen mellom det organisatoriske og det psykososiale arbeidsmiljøet. Problemene og løsningene for psykososiale forhold ligger som regel i det organisatoriske. LO har jobbet for lov- og forskriftsendringer for å tydeliggjøre hvordan virksomhetene skal arbeide forebyggende og systematisk med psykososiale forhold, og vil følge opp endringene ved å bidra til opplæring av tillitsvalgte og verneombud i dette viktige arbeidsmiljøområdet. LO skal jobbe for at psykisk helse blir ivaretatt også i arbeidslivet, og jobbe for å redusere ventelistene for psykisk helsehjelp.

Forebygge arbeidsulykker og arbeidsrelaterte skader

Det skal være trygt å gå på jobb i Norge. Likevel er nivået av arbeidsulykker, også med dødelig utfall, for høyt. Arbeidsulykker er ansvarlig for stor menneskelig lidelse og for at mange arbeidstakere faller ut av arbeidslivet. Dette representerer et stort samfunnsøkonomisk tap. Til tross for dette prioriteres arbeidet mot skader og ulykker ikke høyt nok. Det bør derfor innføres full arbeidsskadeborsikring for alle yrkesgrupper, uavhengig av arbeidets karakter, hvor eller når arbeidet finner sted. Yrkeskadeborsikringen skal være gjeldende også under trening og øvelse i regi av arbeidsgiver. Skade som oppstår under trening og øvelse, skal dekkes av yrkeskadeborsikring.

Utenlandske arbeidstakere i Norge er overrepresentert på ulykkesstatistikken både når det gjelder dødsfall og arbeidsulykker som medfører sykefravær utover ulykkesdagen. Årsakene til dette kan være mange, herunder språk- og kommunikasjonsproblemer. Arbeidsgiver må derfor ta hensyn til disse barrierene i større grad enn før, slik at informasjonsplikten ivaretas for alle arbeidstakere, uavhengig av bakgrunn og språk. Språkopplæringen for arbeidsinnvandrere må styrkes. Det er en stor andel arbeidsinnvandrere i bransjer med et høyt innslag av innleie og andre løse tilknytningsformer. Dette er i seg selv en risikofaktor for ulykker.

Vold, trusler og trakassering

Norge har i all hovedsak et inkluderende, rettferdig, trygt og effektivt arbeidsliv. Vi ligger i verdenstoppen både for jobbtrivsel og motivasjon. Likevel opplever mange arbeidstakere vold, trusler, trakassering og mobbing eller et fysisk og psykososialt arbeidsmiljø som ikke er tilfredsstillende. Dette gjelder særlig arbeidstakere innen offentlig eller privat tjenesteyting som jobber med mennesker og da spesielt mennesker i en vanskelig livssituasjon. Alenearbeid og nattarbeid øker også risikoen for å bli utsatt for vold og trusler i disse yrkene.

LO vil bidra til at arbeidet mot vold, trusler og trakassering i arbeidslivet intensiveres, både gjennom partssamarbeidet på arbeidsplassene og gjennom trepartssamarbeidet.

Alenearbeid, særlig i kombinasjon med nattarbeid, representerer et betydelig arbeidsmiljøproblem. Arbeidstakere i slike stillinger er spesielt utsatt for ran, vold, trusler og trakassering. Ansatte som jobber alene, er oftere reddere for å bli utsatt for ran, vold, trusler og trakassering enn gjennomsnittet. Å arbeide alene betyr at umiddelbar hjelp og bistand ikke er like tilgjengelig ved ulykker, vold og trusler som når man arbeider sammen med kolleger.

LO vil arbeide for at ingen ansatte skal være alene på jobb i yrker der risikoen for vold, trusler og trakassering eller ulykker er høy. Det må utredes etablering av regionale verneombud i flere bransjer.

Arbeidstid

Nye organisasjonsformer i arbeidslivet, ny teknologi og politiske beslutninger utfordrer normalarbeidsdagen og arbeidstakernes medvirkning over egen arbeidstid og fritid. Arbeidstidsordninger skal være slik at arbeidstakernes helse og velferd sikres, og at det blir mulig å stå i arbeid til pensjonsalder. LO vil forsvare normalarbeidsdagen, begrense nattarbeid til det som er nødvendig, og styrke fagbevegelsens innflytelse på organiseringen av arbeidstiden. LO vil også arbeide for å styrke søndagen og offentlige helligdager som felles fridager. Unntak fra arbeidstidsbestemmelsene skal som hovedregel avtales mellom arbeidslivets parter. LO skal jobbe for en revisjon av dagens regelverk for besetningsmedlemmer i sivile luftfartøyer slik at det blir mer i tråd med arbeidsmiljølovens bestemmelser.

Arbeidstidens lengde og organisering, når på døgnet den plasseres, og kompensasjon i lov- og avtaleverk styrer i stor grad arbeidstakernes liv. Derfor er rett til medbestemmelse avgjørende og må styrkes. Vi ser at det er økende forventninger til at arbeidstakere skal være tilgjengelige også utenom arbeidstid. LO vil arbeide for at arbeidstakernes fritid skal skjermes.

Arbeidsmiljølovens bestemmelser, der mindre unntak fra loven kan avtales med arbeidstaker, større unntak avtales med lokale tillitsvalgte og omfattende unntak avtales med fagforeninger

med innstillingsrett, må opprettholdes. Ytterligere rettigheter i arbeidsmiljøloven vil øke fordelene ved å være bundet av tariffavtale med fagforening med innstillingsrett og vil være et viktig tiltak for å øke organisasjonsgraden. LO vil derfor jobbe med å avvikle medleverforskriften. Adgangen til å avtale nattarbeid og gjennomsnittsberegning av arbeidstid må forbeholdes bedrifter som har tariffavtale med fagforening med innstillingsrett, og med tillitsvalgt valgt etter hovedavtalens bestemmelser. Nattarbeid og gjennomsnittsberegning av overtid forutsetter enighet mellom partene.

Arbeidstidsordninger, inklusive fleksible ordninger basert på teknologiske løsninger, skal risikovurderes på lik linje med andre arbeidsmiljøfaktorer. Uheldige helseeffekter av lange arbeidsdager, skift- og turnusarbeid og nattarbeid er godt dokumentert, men vi trenger mer forskning på langsiktige helseeffekter av komprimerte arbeidstidsordninger. Forsvarlighetsvurderinger skal alltid legges til grunn ved utarbeidelse av komprimerte arbeidstidsordninger, og LO vil jobbe for å videreutvikle og styrke de lokale tillitsvalgte kompetanse på slike vurderinger.

Arbeidstidsreformer vil kunne gi et mer inkluderende og likestilt arbeidsliv med flere hele stillinger og større muligheter for flere til å stå i arbeid til oppnådd pensjonsalder. Det vil på ulike måter være behov for arbeidstidsforkortelser framover. Det gjelder tid for å styrke kompetansen, det gjelder reduksjon i daglig arbeidstid eller andre former for arbeidstidsforkortelser. Hvor raskt og omfattende reduksjoner kan skje, vil være avhengig av hvor mye av veksten som ellers tas ut i investeringer, i kjøpekraftforbedringer eller andre velferdsgoder. LO vil følge opp planen for hvordan en kan gå videre med arbeidet knyttet til arbeidstidsreduksjoner, herunder seks timers arbeidsdag / 30 timers arbeidsuke.

3.2 Inkludering i arbeidslivet

Selv om Norge har en høyere andel i jobb enn de fleste andre land, står altfor mange helt eller delvis utenfor arbeidslivet. Å inkludere flere i utdanning og arbeid bidrar til god velferd for den enkelte, motvirker ulikhet og fattigdom og bidrar til økt arbeidskrafttilgang og bedre samfunnsøkonomi. LO vil særlig prioritere inkludering av unge i arbeidslivet.

Avstanden til arbeidslivet har blitt større for dem som står utenfor, på grunn av stort omstillingstempo og høyere kompetansekrav. Det er blitt stadig vanskeligere å få jobb uten å ha fullført videregående opplæring. Andre sentrale barrierer for arbeidsdeltakelse er helseutfordringer og mangel på norskferdigheter. Altfor mange unge er hverken i arbeid, utdanning eller opplæring.

Gruppen unge som strever med jobbtilknytning, er todelt. Noen står ganske nærme arbeidsmarkedet, mens en mindre gruppe trenger tett og helhetlig bistand over lang tid for å få fotfeste. Mange har sammensatte utfordringer. Ungdom er i en sårbar livsfase. Den første arbeidstilknytningen har mye å si for hvordan det går med dem senere i livsløpet. Med store omstillinger i arbeidslivet øker faren for arbeidsledighet og frafall fra arbeidsstyrken.

Mange i randsonen av arbeidslivet kan ha sammensatte utfordringer og ha behov for tett, individuell oppfølging gjennom NAV-systemet. For andre kan det være nok med litt tilrettelegging på arbeidsplassene. Det må stilles strengere krav til arbeidsgiversidens tilretteleggingsplikt og mulighet for redusert stilling ved redusert arbeidsevne. Grad av arbeidsførhet bestemmes i et samspill mellom krav i arbeidslivet og kjennetegn ved enkeltindividene. Det må sikres reell brukermedvirkning i arbeidet med tilretteleggings- og inkluderingstiltak for å identifisere og fjerne hindringer for et inkluderende arbeidsliv. Utover at det å komme i arbeid er svært viktig for den enkelte, besitter mange her et potensial i arbeidslivet som vi ikke har råd til å la stå ubenyttet i tiden som kommer.

Framvekst av lavlønnsjobber, stigende husleiepriser og dyrtid rammer skjevt. Personer med liten eller ingen tilknytning til arbeidslivet er særlig utsatt. Manglende ressurser i NAV går ut over tjenestekvaliteten og mulighetene for brukerne til å få tett individuell oppfølging. Digitaliserte og uoversiktlige tjenester gjør det vanskelig for befolkningen å skaffe tjenestene de trenger. Å styrke NAV og verktøyene for inkludering vil bidra til høyere sysselsetting og til å motvirke sosial urettferdighet og fattigdom.

På samfunnsnivå skaper manglende deltakelse i arbeid og utdanning problemer med tilgang på nødvendig arbeidskraft. Dette kan også føre til et mer polarisert samfunn med mer radikaliserings og høyreekstremisme. Det kan være kime til sosial ustabilitet, særlig hvis det går sammen med økt økonomisk og sosial ulikhet. Deltakelse i valg og samfunnsliv kan svekkes og tilliten i samfunnet kan reduseres dersom ulikhetene får lov til å vokse. LO vil at fribeholdet i folketrygden økes.

Mer aktiv arbeidsmarkedspolitikk – prioritering av unge, vekt på kompetanse

NAV må rustes gjennom tillitsreform og få nok ressurser til arbeidsmarkedstiltak og god oppfølging av brukerne, inkludert arbeidsgivere. Tiltak i regi av NAV må styrkes og utvides. Ungdomsgarantien skal sikre at den enkelte får tett individuell oppfølging og en fast kontaktperson som koordinerer tjenestetilbud, og er svært viktig. Unge som trenger lang tid med oppfølging, må få det. Garantien må følges opp med nok midler og nødvendig kompetanse slik at alle under 30 år i praksis sikres arbeid, utdanning eller kompetanseheving.

Flere må få styrket grunnleggende ferdigheter, herunder norskkunnskaper, gjennom kurstilbud som gjør det mulig å få fullført videregående opplæring. Flere må få muligheten til å omskolere seg til annet arbeid. I perioder med lav arbeidsledighet må personer som står lenger unna arbeidsmarkedet, prioriteres. Disse er særlig avhengige av kontinuitet i tjenestetilbudet og trenger individuell tilrettelegging i utstrakt grad. Hensyn til kvalitet i tjenestetilbudet tilsier at kommersielle aktører er uegnet som tiltakstilbydere for denne gruppen.

Det er viktig at det inngås flere forpliktende avtaler mellom inkluderingsvillige virksomheter og NAV, og partene på arbeidsplassene må involveres. Arbeidsmarkedstiltak bør skje i den organiserte delen av arbeidslivet for å forhindre utnyttelse av folk på arbeidstrening og sikre at arbeidsmarkedstiltakene ikke erstatter fast arbeidskraft. Metoder fra vellykkede prosjekter må spres. Arbeidsmarkedstiltak, utdanning og helse- og sosialtiltak må spille bedre på lag.

For å sikre at flere får utnyttet arbeidsevnen sin, enten det er unge, personer med funksjonsnedsettelser, personer med innvandringsbakgrunn eller andre utsatte grupper, må det satses på aktiv arbeidsmarkedspolitikk og tilstrekkelig antall gode tiltaksplasser. Det er et stort behov for kompetansehevende tiltak, herunder arbeidsforberedende trening (AFT) og varig tilrettelagt arbeid (VTA). Lang ventetid til arbeidsmarkedstiltak bidrar til at mange ender opp varig utenfor arbeidslivet. Personer i tiltak må få fortsatt oppfølging etter at de har fått ansettelse eller kommet i utdanning, for å hindre framtidig frafall. Tiltaksbedriftene må styrkes.

Bedre forebygging gjennom tidlig innsats og mer praktisk skole

En mer praktisk offentlig fellesskole legger til rette for flere og likere muligheter til å oppleve mestring, til at færre faller fra, og til at flere gjennomfører videregående opplæring. Elever som har behov for det, må få tilbud om varierte alternative opplæringsarenaer eller yrkespraksis i bedrift. Dermed vil flere få grunnkompetansen som trengs i et omstillings- og kompetansekreverende arbeidsliv. Det gir bedre og likere mulighet for videre utdanning og arbeidsdeltakelse.

Barn som strever faglig eller sosialt, må raskt få bistand uten at det krever utredning og diagnostisering. Hele laget rundt eleven må styrkes, med nok voksne med ulik og bred kompetanse. Fullføringsreformen må styrkes og følges opp slik at den får tiltenkte resultater. En

skolefritidsordning må inneholde fysisk aktivitet og flere inkluderende fritidstilbud. Dette er viktig som tidlig innsats. LO vil jobbe for leksefri skole fra 1. - 4. trinn¹.

3.5 Styrke kvinners økonomiske frihet

Norge er et av de landene i verden som har kommet lengst i likestilling mellom kjønnene. Til tross for dette har kvinner langt mindre økonomisk frihet enn menn og dermed mindre makt over eget liv. LO vil jobbe for et reelt likestilt samfunn med økonomisk frihet uavhengig av kjønn.

Retten og friheten til å bestemme over eget liv er helt avgjørende for et rettferdig og likestilt samfunn. Ingen skal være avhengig av en partner eller familien for å ha tak over hodet og mat på bordet. Økonomisk frihet henger tett sammen med muligheten til å kombinere fullt arbeid med familieliv og fritid. Det handler også om forutsigbarhet for pensjon den dagen kvinner går ut av arbeidslivet. Denne muligheten forutsetter gode velferdsordninger som foreldrepermisjon, barnehage og eldreomsorg og et rettferdig pensjonssystem der forskjellene mellom kvinner og menn ikke forsterkes inn i pensjonisttilværelsen.

For å oppnå disse målene må partene, myndighetene, samfunnet, bedrifter og enkeltpersoner arbeide sammen i en felles innsats for å sikre alle kvinners økonomiske frihet i Norge. Dette vil ikke bare styrke den enkelte, men vil også bidra til et mer inkluderende og demokratisk samfunn, der alles bidrag blir verdsatt.

Sikre retten til faste, hele stillinger

For å sikre kvinners økonomiske frihet må vi sørge for at alle kvinner har et arbeid som gjør det mulig å jobbe heltid, får tilgang til faste heltidsstillinger og en lønn som gir økonomisk stabilitet og trygghet. Dette innebærer tydeligere krav til arbeidsgiver om å tilrettelegge og organisere arbeidet på en slik måte at belastninger reduseres, bekjempe deltidskultur og midlertidige kontrakter som ofte begrenser kvinners inntekts- og jobbmuligheter.

Fremme heltidskultur i det norske arbeidslivet og kommunene

LO skal arbeide for å fremme en heltidskultur i det norske arbeidslivet og kommunene. LO vil være pådriver for at politikere med arbeidsgiveransvar sørger for at kommunene utarbeider konkrete handlingsplaner for å sikre hele, faste stillinger til alle ansatte.

Flere heltidsstillinger i servicesektoren

LO skal arbeide for at heltid reelt sett blir normen i servicesektoren. Vi vil følge med på utviklingen i bransjen for å sikre bedre oppfølging av gjeldende lowerk, samtidig som vi jobber for at lowerket blir sterkere. Rett til stilling for deltidsansatte som tilsvarer faktisk arbeidstid, må styrkes og unntaket for merarbeid på grunn av midlertidige arbeidsavtaler fjernes.

LO vil styrke tillitsvalgte medvirkning i bruk og endring av arbeidstidsordninger. Praktiseringen av gjennomsnittsberegning av arbeidstid må bli i full overensstemmelse med gjeldende lov- og avtaleverk, slik at ansatte sikres rettferdige og lovlige vilkår. Det bør iverksettes flere målrettede tiltak for å fremme flere skiftordninger i stedet for turnusordninger for å sikre flere faste og forutsigbare arbeidstidsordninger.

¹ Mot en dissens, Skolenes Landsforbund

Likelønn

Kvinner tjener langt mindre enn menn. De tjener mindre per time på grunn av det kjønnsdelte arbeidsmarkedet og fordi de har en løsere tilknytning til arbeidslivet, flere jobber deltid og de har en svakere maktposisjon i arbeidslivet. I tillegg tjener kvinner mindre fordi de er kvinner – det eksisterer fremdeles en forskjell i menns og kvinners lønn som ikke kan forklares med noe annet enn kjønn.

Å heve lønningene i lavlønnsykker er en vesentlig del av innsatsen for økonomisk frihet for alle. Ved å sikre rettferdig lønn for dem som jobber i helse-, sosial- og omsorgssektoren, i serviceyrker og andre lavlønnsområder, får flere kvinner muligheten til å bygge en solid økonomisk grunnmur. Dette vil ikke bare styrke kvinners økonomiske uavhengighet, men også bidra til å øke den generelle likestillingen i samfunnet.

For å sikre likelønn og lik lønn for arbeid av lik verdi må vi fortsette å utvikle og styrke lover og retningslinjer som bidrar til likestilling og forbyr kjønnsbasert lønnsdiskriminering. Aktivitets- og redegjørelsesplikten må følges tett opp for å sikre at arbeidsplassene gjennomfører kartlegging og tiltak for å sikre likelønn på arbeidsplassen.

Økt deltakelse i arbeidslivet

For å oppnå økt deltakelse av kvinner i arbeidslivet må både arbeidslivet og velferdsstaten gjøre det mulig. Det trengs fleksible arbeidsordninger og arbeidsgivere som er pådrivere for at fedre skal ta mer likestilt omsorgsansvar og foreldrepermisjon. Det trengs også full barnehagedekning fra barnet er ett år, og løpende opptak hele året, gode permisjonsordninger som sikrer hver av foreldrene minst 40 prosent av permisjonstiden, selvstendig opptjeningsrett og en god eldreomsorg. Dette vil bidra til økt likestilling i balanseringen av arbeid, familieliv og pårørendeansvar. Vi trenger mer kunnskap for å kunne forebygge at omsorgsansvar for eldre familiemedlemmer fører til at kvinner jobber redusert mot slutten av arbeidslivet. Kvinners helse påvirker deres deltakelse i arbeidslivet. LO vil jobbe for at kvinnehelse settes høyere opp på dagsorden. LO ønsker en styrking av de økonomiske støtteordningene for studenter som får barn.

Redusere kjønnssegregering i yrkes- og utdanningsvalg

For å oppnå et likestilt samfunn er det viktig å redusere kjønnssegregering i arbeidsmarkedet. Dette kan oppnås ved å aktivt jobbe for rekruttering til utdanning og jobbmuligheter for kvinner innenfor tradisjonelt mannsdominerte yrker og sektorer, samtidig som det jobbes for mangfold og likestilling på arbeidsplassen. På samme måte må det aktivt jobbes for å fremme utdanning og jobbmuligheter for menn innenfor tradisjonelt kvinneledominerte yrker og sektorer. For å sikre kontinuitet og fremdrift i arbeide må kompetanse om kjønnsnøytrale yrkes- og utdanningsvalg styrkes.

Det grønne og digitale skiftet gjør det spesielt viktig å øke andelen kvinner innen relevante yrker og utdanninger innen teknologi og grønn industri. Kvinnelig deltakelse bør gjenspeile minst halvparten av de store omveltningene samfunnet går gjennom, for å få de mulighetene omstillingene gir, og utøve innflytelse på dem. Flere kvinner i denne typen yrker vil blant annet sikre at ny teknologi er like godt tilpasset alle uavhengig av kjønn.

3.6 Livslang læring

Utdanning er en grunnleggende menneskerett og en forutsetning for å kunne lykkes i arbeidsliv og samfunnsliv. I et stadig mer avansert samfunn, med en høy omstillingstakt, øker behovet for å få fornyet og utviklet sin kompetanse gjennom hele livet.

Utdanning og forskning er grunnleggende for videreutvikling av demokrati og velferd. Med økende krav til kompetanse i arbeidsliv og samfunn har utdannings- og kompetansepolitikken fått en viktigere rolle. Det gjelder blant annet i arbeidet med å motvirke ulikhet, å lykkes med et grønt og rettferdig skifte og å sikre et velfungerende demokrati. Den offentlige fellesskolen er en bærebjelke i den norske modellen. Gratis utdanning, gode barnehage- og voksenopplæringstilbud og et arbeidsliv med mye læring står også helt sentralt.

En barnehage for alle

Barnehager er en viktig grunnstolpe i den norske velferdsstaten. Barnehagetilbud til alle er viktig for å motvirke sosiale forskjeller. Deltakelse er viktig for å styrke barns utvikling og læring. Det må være nok ansatte med tverrfaglig kompetanse som legger til rette for barns frie lek, læring og sosialisering. Barnehage må bli gratis så alle barn kan delta på lik linje. LO vil arbeide for at store kommersielle konserner får en mindre plass i driften av barnehagene.

SFO for alle

Kvaliteten på SFO-tilbudet varierer. Det er behov for en reform som integrerer SFO i det helhetlige skoletilbudet, og som sikrer SFO forsvarlige rammer til drift. SFO-lederen skal være en del av skolens administrasjon. SFO-lederrollen må synliggjøres og styrkes.

Gratis SFO må fullfinansieres. Det må samtidig sikres god nok bemanning og reelle muligheter til kompetanseheving for fagarbeidere og andre ansatte i SFO. SFO må lovfestes og skal drives i offentlig regi.

Fellesskolen

Alle skal ha lik mulighet til en god og gratis utdanning. I fellesskolen skal barn treffes på tvers av sosial bakgrunn og utvikle seg som hele mennesker som tenker selvstendig og har god grunnkompetanse.

Fellesskolen er en av de arenaene hvor vi har størst mulighet for å jobbe helhetlig og forebyggende og komme inn tidlig overfor barn og unge som trenger ekstra oppfølging. Tidlig innsats reduserer risiko for frafall senere i skoleløpet. Alternative opplæringsarenaer bør integreres fra tidlig i skoleløpet for å fremme motivasjon og motvirke skolevegring.

Overgangen fra barnehage til skole er stor for mange barn, og en dårlig start på skolegangen kan føre til problemer framover i skoleløpet. Den frie leken må løftes fram i skolen for å styrke barns sosiale og kognitive utvikling. Verksted, utstyr og uterommet må tas mer i bruk, og elevene må få tid til å utvikle sosiale ferdigheter og få en allsidig, variert og praktisk tilnærming til kunnskap. Tidlig innsats må styrkes, og alle må få mulighet til å lære grunnleggende ferdigheter.

Økende krav til utdanning og kompetanse understreker behovet for at alle utstyres med grunnleggende ferdigheter, evne til kritisk refleksjon og med praktiske ferdigheter og problemløsningsevne. Dette må være grunnleggende i hele skoleløpet, herunder videregående opplæring, som har blitt en viktigere del av fellesskolen.

Den offentlige fellesskolen utfordres av tendenser til segregering, karakterpress, ubalanse mellom teoretisk og praktisk inngang til læring, svekkede muligheter for dybdelæring og begrenset rom for å utøve læreryrket. Det er fortsatt for mange unge som ikke gjennomfører videregående opplæring. Dette må møtes med kraftfulle tiltak, blant annet gjennom å skape en mer praktisk og variert skole i hele skoleløpet. Både elever som velger studieforberedende, og elever på yrkesfaglig utdanningsprogrammer må få opplæring som forbereder dem på deres videre løp. Rådgivningstjenesten i skolen må styrkes.

Krav til rapportering, dokumentasjon, testing og kontroll må reduseres så læreren får tid til å være lærer. Laget rundt eleven må styrkes og sammensettes av tverrfaglig kompetanse. Alle ansatte i skolen må få tilbud om etter- og videreutdanning, sikres tid til samarbeid, planlegging og mulighet til hele stillinger. En ungdomsskolereform må svare på utfordringer med fravær, uro, lavt motiverte elever og stort prestasjons- og konkurransepress.

Kulturell kompetanse kommer til å ha stor betydning for framtidens arbeidsliv, næringsliv og samfunnsliv. LO vil derfor arbeide for å styrke skoleverkets kompetanse innen estetikk, kunst og kultur og for at de praktisk-estetiske fagene styrkes. Praktisk-estetiske metoder må tas inn i undervisningen i andre fag. Kulturskolen er viktig for å gi barn og unge mulighet til å bruke sin kreativitet og skaperglede og er en sentral rekrutteringsarena både for vårt profesjonelle og frivillige kulturliv. Den må være tilgjengelig for alle barn, uavhengig av økonomisk og sosial bakgrunn.

LO vil sikre likestilte tilbud innen elevwelferd mellom elever, lærekandidater og lærlinger, som digitalt elev- og lærlingbevis.

Elever, lærekandidater og lærlinger må sikres tilstrekkelig digital kompetanse, herunder kompetanse på kildekritikk og evne til å gjenkjenne falsk informasjon. Fellesskolen må brukes som arena for å fremme demokrati og deltakelse. LO skal arbeide for å øke kunnskapen om organisert arbeidsliv og den norske modellen blant unge før de skal ut i arbeidslivet. Dette må inn i ungdomsskole og i videregående opplæring.

Den yrkesfaglige utdanningsretningen må bygges ferdig

Ubalanse mellom samfunnets vektlegging av erfaringsbasert og teoretisk inngang til læring er den største systemiske utfordringen vi står overfor i utdanningssystemet. Det er stor etterspørsel etter yrkesfaglig kompetanse, og satsingen på disse utdanningene må styrkes.

Grunnlaget for god fag- og yrkesopplæring starter med en grunnskole som vektlegger å utvikle både praktisk og teoretisk kompetanse hos de unge.

Partene i arbeidslivet har et særskilt ansvar for fag- og yrkesopplæringen. Da må Samarbeidsrådet for yrkesopplæring, de faglige rådene og yrkesopplæringsnemndene sikres stor innflytelse over utviklingen av yrkesfagene. LO vil jobbe for å sikre god opplæring av lærlinger i bedrift og relevante læreplaner i fagene gjennom de faglige rådene, at rettighetene i opplæringsloven blir reelle, for bedre dimensjonering av skoleplasser, økt kvalitet i opplæringen i skole og i lærebedrift, bedre kjønnsbalanse i utdanningsvalg og nok læreplasser slik at flere gjennomfører med fag- eller svennebrev. Faget yrkesfaglig fordypning er viktig for å skape relevans og sammenheng i opplæringen med god overgang til læreplass. Yrkesfaglærerne må ha mulighet til å følge opp elevene under praksis. Skolene må være godt utstyrt og ha nok og riktig materiell slik at opplæringen i skolen legger et relevant grunnlag for videre opplæring i bedrift.

For å lære opp faglig gode og selvstendige fagarbeidere ute i lærebedriftene må instruktører, veiledere og prøve- og klagenemndene ha tid til å drive god opplæring, ha innsikt i praktisk opplæring og selv ha aktuell kompetanse i lærefaget.

Høyere yrkesfaglig utdanning må bygges kraftig ut gjennom en opptrappingsplan på 100 000 studieplasser og må anerkjennes på lik linje med høyere akademisk utdanning. For å kunne anerkjennes på lik linje med høyere akademisk utdanning må Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk (NKR) revideres slik at fagskolene kan tilby høyere yrkesfaglig utdanning på nivå 6, 7 og 8. Det må åpnes for yrkesbachelor og yrkesmaster med en opprykksordning til faghøgskole. Fagskolene må kunne tilby utdanning på nivå med bachelor-, master- og doktorgrad. Fagskolene skal samtidig fortsatt være en arena for videreutdanning. Det må utvikles fagskoletilbud på flere områder i hele landet. Finansieringen må styrkes for å gi fagskolene bedre forutsigbarhet og gjøre sektoren rustet til å møte det økende behovet for fagskoleutdannede. Overgangsordningene mellom fagskolen og universitets- og høyskoleutdanningene må bedres. Studiepoeng fra høyere yrkesfaglig utdanning må tilknyttes European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS).

Fagarbeiderens adgang til høyskole- og universitetsutdanning må forbedres, blant annet gjennom y-veien. Fagbrev må gi tilleggspoeng ved opptak til universitets- og høyskoleutdanning på lik linje som realfag.

Det bør etableres et nytt frittstående nasjonalt senter for yrkesfag som kan støtte offentlige myndigheter og partene i arbeidslivet med kunnskap og kapasitet i den videre utviklingen av

yrkesfagene og arbeide i skjæringspunktet mellom utdanning og arbeidsliv med kunnskapsutvikling og utviklingsprosjekter.

Universitets- og høyskoleutdanning for alle

LO vil jobbe for likeverdig tilgang til universitets- og høyskoleutdanning uavhengig av økonomi, kjønn og geografi. Da må studiefinansieringen bedres gjennom å knyttes til grunnbeløpet i folketrygden og økes til 2 G. Innføringen av skolepenger for studenter fra utenfor EU/EØS må reverseres. Finansieringen av høyere utdanningsinstitusjoner må bidra til å opprettholde et desentralisert studietilbud. Ansatte i alle stillingsgrupper må gis gode arbeidsforhold med faste, hele stillinger, og midlertidigheten ved institusjonene må reduseres. Forskningsbasert undervisning må sikres gjennom at vitenskapelig personell får tilstrekkelig tid til forskning. Demokratiet ved universiteter og høyskoler må styrkes, og valgt ledelse skal være hovedmodellen i sektoren. Profesjonsutdanningene må gis økt kapasitet og ha rammevilkår som sikrer forskningsbaserte, yrkesrettede og praksisnære studier. Institusjonene må samarbeide mer med arbeidslivet for å styrke arbeidslivsrelevansen i høyere utdanning og sikre mer praksis i studiene.

Studentenes primære velferd inkludert bolig, et trygt bomiljø, gode helse- og rådgivningstjenester, sunn mat og et tilpasset barnehagetilbud skal ivaretas av studentsamskipnadene. Det må bygges flere rimelige studentboliger nær studiestedene.

Kompetansereform i arbeidslivet

Vi har et arbeidsliv preget av mye læring sammenliknet med de fleste andre land. Samtidig ser vi tendenser til at arbeidslivet er i ferd med å bli mer todelt, og at de som har størst behov for kompetansepåfyll, ofte får minst. Den gjennomgående digitaliseringen av samfunnet gjør at det haster å øke hele befolkningens digitale kompetanse. Kompetansemangel kan bremse grønn omstilling. Arbeidslivet preges av høye krav til kompetanse, økt etterspørsel etter spesialisert utdanning, doble fagbrev og tverrfaglig kompetanse. Store omstillinger innebærer økt risiko for arbeidsledighet og frafall, der personer med lav kompetanse og eller manglende norskferdigheter er særlig utsatt.

Norge trenger en etter- og videreutdanningsreform som motvirker ulikhet, og som sikrer alle reelle muligheter for livslang læring som kvalifiserer til et arbeidsliv i endring. LO vil jobbe aktivt for retten til etter og videreutdanning uten tap av inntekt. Frontfagsløsningen er et godt utgangspunkt for LOs videre jobb for retten til etter og videreutdanning uten tap av inntekt i privat sektor.

Vi har styrker i det organiserte arbeidslivet som det må bygges videre på. Kompetansebestemmelser i avtaleverk må praktiseres og følges bedre opp, finansierungsordninger og permisjonsordninger bedres og partssamarbeidet og tillitsvalgte rolle styrkes. Vi må få et godt samspill mellom avtaleverk og myndighetenes tilrettelegging. Bransjetilpassede kompetanseprogrammer må styrkes og videreutvikles, der blant annet yrkesrettede norskopplæringstilbud og digitale tilbud er en viktig del. Når bedrifter har behov for økt kompetanse, må den enkelte bedrift legge til rette slik at utgifter dekkes og det gis permisjon med lønn for den enkelte.

Det er behov for bedre kompetanseutviklingsmuligheter i hele arbeidslivet, i alle deler av landet, og særlig blant personer med kort utdanning og som jobber i omstillingsutsatte næringer. Ordninger med realkompetansedokumentasjon, verdsetting og vurdering må videreutvikles og tas mer i bruk. Kvalifikasjonsrammeverket må utvikles til å omfatte både formelle og ikke-formelle kvalifikasjoner. Særlig yrkesfaglige utdanningstilbud for voksne på alle nivåer har en sentral rolle i å bidra til gode omstillinger. Fagutdanning må bli en mer attraktiv karrierevei, samtidig som vi må unngå å senke nivået på fagbrevet.

Langtidsplan for livslang læring med tilhørende finansieringsfond må på plass. Voksne med lite utdanning må prioriteres. Det må være en plan for opptopping av høyere yrkesfaglig utdanning. Det trengs særlige strategier for å møte voksende kompetansebehov innen helse, sosial og

omsorg, innen IKT og for å få til grønn omstilling. Det er samtidig viktig å skape flere langsiktige arbeidsplasser i konkurranseutsatt privat sektor bygget på teknisk fagkompetanse. I industrien ser man raskt effekten av investeringer i ny teknologi som grunnlag for eksportrettede bærekraftige verdikjeder. Kontakten mellom arbeidsliv og utdanningsinstitusjoner må styrkes. Formaliserte krav til fagutdanning for yrkesutøvelse bør vurderes i flere fagområder for å bidra til kvalitet i tjenester og produkter og seriøsitet i arbeidslivet. Mulighetene for å få godkjent utenlandsk utdanning må styrkes.

Forskning og utvikling

Forskning og utviklingsarbeid (FoU) gir oss mulighet til å finne nye svar på de store globale og samfunnsmessige utfordringene i vår tid. Samtidig er FoU avgjørende for å skape flere arbeidsplasser, gode velferdstjenester og for å øke verdiskapingen og omstillingsevnen i økonomien.

Staten må sikre finansiering som støtter opp under den frie forskningen. Forskning og utvikling skal samtidig bidra til et samspill mellom relevante forskningsaktører. En større andel av forskningsmidlene bør kanaliseres direkte til institusjonene, og forskningsinstituttene må gis grunnbevilgninger slik at de er konkurransedyktige.

Det må utvikles bedre samarbeidsarenaer med partene i arbeidslivet på både makro- og mikronivå, slik at partene kan delta i utformingen av forskningspolitikk for å sikre innovasjon, teknologiutvikling og konkurransekraft. Virkemidlene i forskningspolitikken må ta bedre hensyn til hele bredden i forsknings- og utviklingsarbeid, som spenner fra grunnforskning, anvendt forskning og til eksperimentell utvikling.

3.9 Internasjonal demokratibygging

Arbeiderbevegelsens mål om at alle mennesker skal kunne leve gode og frie liv i fellesskap, legger grunnlaget også for vårt internasjonale solidaritetsarbeid.

Demokrati, folkestyre og folkerett er under voldsomt press internasjonalt. Over halvparten av verdens befolkning lever nå i land uten demokratisk styresett. Polariseringen øker. Ulikheten og gapet i ressurser mellom små eliter og vanlige folk har skutt i været i mange land siden 1980-årene og parallelt med undertrykking av folkestyre og sivilsamfunn. Vi ser økende angrep på demokrati, ytringsfrihet og faglige rettigheter i mange land. I kjølvannet vokser folkets mistillit og sinne samt sosial uro. Tilliten til politikere og myndigheter har gått ned, og sivilsamfunnet reagerer på korrupsjon, vanstyre og ulikhet. For LO er demokrati, rettsstat og faglige og menneskelige rettigheter grunnlaget for enkeltmenneskets frihet.

Organisasjons- og forhandlingsrett

Det er mindre ulikhet i land der fagbevegelsen står sterkt. ILOs kjernekonvensjoner utgjør grunnfjellet i fagbevegelsens kamp for demokrati og mot ulikhet. Samtidig er rettighetene til å organisere seg og til å forhandle kollektivt under betydelig press i mange land. Det samme gjelder organisasjonsgrad, avtaledekning og avtalenes kvalitet. LO vil sammen med internasjonal fagbevegelse, nasjonale partnere i ulike land og i samhandling med arbeidsgivere og myndigheter hjemme arbeide for at flere land ratifiserer og respekterer ILOs kjernekonvensjoner.

LO vil gjennom vårt internasjonale solidaritetsarbeid arbeide for å øke organisasjonsgraden og avtaledekningen i våre samarbeidsland, herunder å yte politisk press der det kreves. LO vil prioritere samarbeid med fagorganisasjoner som har potensial til å vokse, bli representative, og som evner å forhandle med arbeidsgivere og nasjonale myndigheter. Våre tillitsvalgte må stille krav til sine bedrifter som samarbeider eller handler med bedrifter i udemokratiske land, om å be dem legge press på myndighetene i sine respektive land for å bedre forholdene.

Styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt

LO vil, i dialog med norske myndigheter, gjøre styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt til et prioritert område i norsk utenrikspolitikk og kreve at beskyttelse av fagforeningsledere på flukt prioriteres. En sentral del av dette må være å passe på at statens eierskapspolitikk, åpenhetsloven, OECDs og FNs retningslinjer respekteres av norske selskaper også internasjonalt. LO vil i samarbeid med forbundene aktivt arbeide for at det inngås globale rammeavtaler i konserner, særlig konserner med hovedkontor i Norge. Tillitsvalgte må aktivt med både ved inngåelse og oppfølging av avtalene.

Internasjonal innsats mot skatteflukt

Det er viktig å sikre at også lav- og mellominntektsland får eierskap over verdiskapingen av sitt arbeid. I arbeidet for rettferdig fordeling internasjonalt er det avgjørende å hindre skatteflukt og bekjempe økonomisk kriminalitet. Derfor vil LO fremme krav om opprettelsen av et internasjonalt register over reelle rettighetshavere. Det vil sikre åpenhet om eierskap av selskaper, og hindre misbruk av selskapsstrukturer og selskapsformer. Som et ledd i dette arbeidet må det norske registeret over reelle rettighetshavere åpnes for allmennheten og være brukervennlig, og det må jobbes for en sammenkobling av det norske registeret med registre i alle land. Slik kan vi sikre åpenhet om eierskap av selskaper, verden over.

Streikerett

Organisasjons- og ytringsfriheten er ryggraden i ethvert demokrati. Streikeretten hører inn under disse rettighetene, men er under økende press globalt, både fra arbeidsgiversiden i ILO, i det globale sør, i Europa og her i Norden.

LO skal være en tydelig stemme til forsvar for streikeretten internasjonalt. Dette innebærer å bruke stemmen vår og presse på overfor arbeidsgivere og myndigheter for å få aksept for streikeretten, vurdere støttemarkeringer der norske selskaper, eller internasjonale selskaper i Norge, nekter å respektere streikeretten, og å kreve press fra norske myndigheter, selskaper og finansinstitusjoner der enkelt-selskaper nekter å respektere denne grunnleggende faglige rettigheten. Kampen i ILO for anerkjennelse av streikeretten er en sentral del av dette.

Likestilling

Kampen for demokrati og mot ulikhet er på alle måter en kamp mot diskriminering og for likestilling og inkludering. Kvinner er underrepresentert i ledende stillinger og overrepresentert i usikre og lavtlønte jobber. Lederposisjoner i fagbevegelsen er i de fleste land forbeholdt menn.

LO vil gjennom nasjonalt og internasjonalt partnerskap bidra aktivt til at flere kvinner får lederposisjoner i fagbevegelsen. Fagbevegelsen, som verdens største kvinneorganisasjon, skal kjempe for likestilling og kvinners og minoriteters rettigheter.

LO vil støtte organisering av kvinner, bidra til å styrke deres kompetanse og deltakelse i forhandlinger samt bidra til å styrke kvinners rettigheter i kollektive avtaler og nasjonalt lov- og avtaleverk. Gjennom vårt internasjonale solidaritetsarbeid vil vi jobbe for å mobilisere flere kvinner inn i fagbevegelsen, drive mentorprogrammer for unge kvinnelige tillitsvalgte og stille konkrete krav om kvinneandel i landsorganisasjonene vi støtter.

LO vil være en forkjemper for at ILO-konvensjon 190 ratifiseres og håndheves i flere land. I solidaritetsarbeidet vil vi prioritere partnere som utfører likestillingskartlegginger, rekrutterer og lærer opp kvinnelige ververe, organiserer i kvinnedominererte næringer, og som har reelle likestillingsplaner med ambisiøse mål om å øke andelen kvinner i forhandlingsdelegasjoner, i ledelse og på kongresser.

Sosial dialog

Sosial dialog og trepartssamarbeid er sentrale virkemidler i den nordiske modellen. Land som har klart å etablere god dialog mellom partene i arbeidslivet, gjør det best når det gjelder vekst og omfordeling, tillitsbygging, krisehåndtering og beredskap. Dialogen og tilliten mellom partene i arbeidslivet har muliggjort de store reformene i arbeidslivet og samfunnet som i dag kjennetegner de nordiske velferdsstatene og arbeidsmarkedene med en relativt jevn fordelingsprofil. Partene i arbeidslivet i Norge kan sammen gå foran som gode eksempler på sosial dialog og samarbeid på arbeidsplassen.

LO vil bidra til å styrke dialog og trepartssamarbeid i andre land og til økt kunnskap om behovet for organisering, tillit og sterke kollektive forhandlingssystemer som viktige pilarer for trepartssamarbeid.

LO vil jobbe for å øke partnernes kapasitet til å delta aktivt i trepartssamarbeid samt i å sette arbeidstakersidens saker på dagsordenen for omstillingsarbeid, arbeidsvilkår, rettferdig omstilling og velferdsreformer.

3.10 Styrke den demokratiske deltakelsen

Et velfungerende demokrati forutsetter at folk deltar i det. Uten deltakelse mister demokratiet sin legitimitet. De som ikke deltar, blir hverken hørt eller representert. I en tid hvor demokratier er på tilbakegang i verden, er det viktig å verne om demokratiet her hjemme.

Norge er et av verdens sterkeste demokratier, med sterke institusjoner, høy tillit i befolkningen, et velfungerende politisk styre og en fri presse. Små økonomiske forskjeller, en sterk sivil sektor

med et rikt organisasjonsliv, en sterk fagbevegelse og en velfungerende offentlighet bidrar til det høye tillitsnivået. Den nordiske velferdsmodellen har spilt en viktig historisk rolle for å bevare og skape et slikt samfunn. Samtidig ser vi tegn til at det velfungerende demokratiet utfordres, både av fallende deltakelse og av ytre press.

Demokratisk deltakelse er skjevfordelt i befolkningen og følger sosioøkonomisk bakgrunn. Det betyr at påvirkning på politiske beslutninger også er skjevfordelt. Demokratisk deltakelse kan komme i flere former. Det kan være å stemme ved valg, være medlem av en organisasjon eller et parti, å aksjonere eller å delta i den offentlige debatten.

Det er særlig unge og innvandrere som i mindre grad deltar i demokratiet enn befolkningen ellers. Tallene er også tydelige når det gjelder personer med lavere utdanning, lønnsnivå og tilknytning til arbeidslivet. At noen grupper deltar sjeldnere i demokratiet, er både en utfordring for demokratiet ved at det kan skape lommer av mistillit, og for de enkelte gruppene som blir representert og hørt i mindre grad enn andre. Det er derfor viktig å løfte stemmene til disse gruppene og styrke deres demokratiske posisjon. Det må ses på ordninger som gjør at uføretrygdete eller andre som mottar pensjonsytelser som avkortes mot inntekt, kan motta godtgjøring for å være folkevalgte eller ha organisatoriske verv uten at godtgjøringen avkortes bort mot ytelsen.

Deltakelse ved valg

Norge har lav valgdeltakelse, både ved lokalvalg og stortingsvalg, sammenliknet med andre skandinaviske land. Den relativt lave valgdeltakelsen er i seg selv en utfordring, ettersom det tyder på at mange ikke opplever valg og demokratiet som relevant.

Demokratisk deltakelse er en nøkkel til et velfungerende og sterkt demokrati. Dette er selve bærebjelken i demokratiet. Men demokratisk deltakelse har også en viktig funksjon for den enkelte ved at man blir representert, hørt og dermed får tillit til demokratiet som styringsform.

Økt valgdeltakelse blant underrepresenterte grupper vil både kunne sikre en større representasjon i lokale og nasjonale demokratiske organer som kommuner, fylkeskommuner og Storting, innlemme grupper i demokratiet samt hindre varig utenforskap og mistillit til demokratiet.

Velgere motiveres til å stemme gjennom tilgjengelighet, tilstrekkelig informasjon, opplevelse av borgerplikt og sosialt press samt engasjement om sakene. Det er flere aktører som har en viktig rolle i å mobilisere til valgdeltakelse: Kommunene har ansvar for å organisere valg og sikre tilstrekkelig tilgjengelige valglokaler og informasjon om når, hvor og hvordan stemme til velgere. Partiene har et ansvar i å engasjere velgere i deres saker og motivere velgere til å stemme gjennom valgkamp. Skolene har et ansvar for å spre kunnskap om demokratiet og demokratiske institusjoner, og å bygge opp under demokratiske verdier.

LOs rolle

Arbeiderbevegelsen har i hele vår historie vært den viktigste pådriveren for et demokratisk Norge, der alle mennesker har rett til deltakelse ved valg og i samfunnsliv, uavhengig av kjønn og opprinnelse. Det var arbeiderbevegelsen som startet kampen for allmenn stemmerett. Sammen med kvinnebevegelsen vant vi fram da kvinner fikk stemmerett på lik linje med menn. LO ser det som en viktig oppgave å bidra til at vanlige arbeidstakere deltar i det formelle demokratiet på lik linje med andre samfunnsgrupper, herunder deltakelse ved valg og deltakelse i styringsorganene. LO skal jobbe for at befolkningen engasjerer seg i sine lokalsamfunn.

LO og LOs forbund er i seg selv en viktig del av det norske demokratiet fordi vi samlet organiserer mer enn én million arbeidstakere. Innenfor rammen av LO og forbundene gir det våre medlemmer muligheten til å fremme krav overfor arbeidsgivere og myndigheter. LOs og forbundenes demokratiske organer er, sett under ett, det største demokratiske verkstedet i sivilsamfunnet. Rekruttering av medlemmer til LO-forbundene bidrar i seg selv til å styrke demokratisk deltakelse i befolkningen. I tillegg fungerer LO og LOs forbund som demokratiskoler

for medlemmer gjennom organisasjonsdemokratiet. Gjennom demokratiske strukturer på medlemsmøter og i beslutningsprosesser i forbundene, på både lokalt og nasjonalt nivå, deltar medlemmene i demokratiske prosesser i praksis.

LO og forbundene spiller også en viktig rolle i bedriftsdemokratiet på den enkelte arbeidsplass. Klubber og foreninger er kanaler og arenaer for medlemmenes innflytelse og medbestemmelse på egen arbeidsplass og i egen arbeidshverdag. Rekruttering av medlemmer, opprettelse av klubber og foreninger og krav om opprettelse av tariffavtaler er i seg selv et bidrag til å styrke demokratiet.

Skolering om demokratisk deltakelse og fagbevegelsens rolle i demokratiet

Kunnskap om demokratiet er en viktig forutsetning for å kunne delta. Manglende kunnskap om demokratiske verdier og institusjoner i befolkningen utgjør en utfordring for demokratiet, ettersom det da er færre som vil reagere på udemokratiske tendenser, falske nyheter, nedbygging av demokratiske institusjoner og udemokratiske beslutninger.

Kunnskap om demokratiske institusjoner og politiske prosesser læres gjennom skolen. Selv om det i dag er flere skoletimer som omfatter demokrati i skolen, viser undersøkelser at 14-åringer kan mindre om demokrati i dag enn tidligere. I tillegg er det stor forskjell på kunnskapsnivået i den voksne befolkningen.

LO skal bidra til å øke kunnskapen om demokratiet, demokratisk deltakelse og fagbevegelsens betydning, særlig blant skoleelever og LOs medlemmer og tillitsvalgte.

LOs nye besøkssenter, Folkets hjørne, vil med læringsspillet Sammen bidra til økt kunnskap hos ungdom om fagbevegelsens rolle i det norske demokratiet, trepartssamarbeidet og organisasjonsdemokratiet. Samtidig vil Folkets hjørne jobbe for økt kunnskapsformidling over hele landet med ulike tiltak.

Bekjempe ekstremisme

Fascismen er igjen blitt en trussel mot demokratiet. Høyreekstreme bevegelser og pengesterke aktører undergraver folkestyret, angriper minoriteter og bruker vold og hatretorikk for å fremme sine mål. Historien har lært oss at når fascismen først begynner å vokse, kan den vokse raskt: Den blir som en magnet, slik vi blant annet har sett skje i USA det siste tiåret. Høyreautoritære krefter går målrettet etter å rekruttere de svakeste og mest ensomme blant oss. Å forebygge dette er langt mer effektivt enn å forsøke å reparere i ettertid. En sterk fellesskole, der elevene blir sett og hørt, minsker risikoen for at ungdommer søker tilhørighet i gruppeidentiteter basert på konspirasjonstro og politisk fanatisme. Fascisme, rasisme, sexisme, homofobi og andre former for hat får økt næring i et samfunn der forskjellene øker, og der tilliten forvitrer. Å opprettholde og å styrke den norske modellen, med høy sysselsetting, små forskjeller og trygg økonomisk styring, er i seg selv et bidrag til å bekjempe en antidemokratisk utvikling.

Høyreautoritære krefter får også næring når enkeltgrupper i samfunnet kommer dårlig ut av smertefulle omstillingsprosesser. For LO er det avgjørende å sikre at alle kommer godt ut av både de grønne og digitale skiftene vi nå er inne i, og at arbeidstakerne opplever medbestemmelse og innflytelse under omstilling.

Å bekjempe antidemokratiske krefter gjøres best gjennom nettopp demokratisk deltakelse. Blant våre viktigste verktøy for å beskytte og videreutvikle demokratiet er antifascismen. Som fascismens fremste fiende må fagbevegelsen fortsette å ta en ledende rolle i å organisere det lokale arbeidet for å konfrontere fremveksten av fascistiske miljøer, både på arbeidsplassene og i nabolagene.

Alle tillitsvalgte har et ansvar for å ta til motmæle mot hatprat og konspirasjonstenkning, og for å bygge en antifascistisk kultur i klubber og foreninger. Alle som er tilsluttet vår bevegelse har også et ansvar for å ta denne kulturen med hjem, og la sin stemme bli hørt for å motvirke menneskefiendtlige strømninger.

I over hundre år har LO bekjempet fascismen, ute og hjemme. Vi fortsetter denne kampen ved å klart ta stilling for demokratiske verdier, rettsstaten, et rikt kulturliv, velferdsstaten og fellesskolen, og ved å ta avstand fra intoleranse, rasisme og sexisme. LO vil fortsette å ta ansvar for å bygge et tillitsbasert, inkluderende og likestilt samfunn i Norge, og bruke vår samlede kampkraft til å stå opp for et demokratisk styresett.

UTTALELSER

Kulturpolitisk uttalelse

Kultur er helt nødvendig for et samfunn som vektlegger demokrati, fellesskap, ytringsfrihet og utvikling. I en verden der demokratiet er under press og ytre høyre på fremmarsj, trenger vi en felles historie som skaper samhold og identitet. Det gjør det viktig å bevare og formidle kulturhistorien vår, samtidig som vi sikrer at det er rom for å skape kunst og kultur i dag. For også vår samtid skal fortolkes og fortelles.

Et profesjonelt kulturliv

Kunsten må og skal være fri. Et sterkt og fritt kulturliv er avgjørende for ytringsfriheten og for et levende demokrati. Kunstnerne bidrar til å utvikle det offentlige ordskiftet og oss som samfunn gjennom sine uttrykk. Vi må derfor sikre gode vilkår for kunstens frihet og ytringsmangfoldet. Sammenhengen mellom økonomisk frihet, kunstnerisk frihet og ytringsfrihet må ikke undervurderes. Økonomiske rammer og arbeidsvilkår som sikrer trygghet uavhengig av hva man ytrer eller skaper er derfor essensielt for at den kunstneriske friheten skal være reell. Kulturen trenger derfor offentlig finansiering, og gode og forutsigbare finansieringsordninger. Minst én prosent av statsbudsjettet skal gå til kultur.

Institusjonene er kulturelle kraftsentra i Norge, de bidrar til kontinuerlig kulturproduksjon av høy kvalitet, utvikling av kulturarven vår, og til nyskaping, innovasjon og talentutvikling.

Institusjonene skaper ringvirkninger blant annet gjennom at kunstnere og kulturarbeidere som jobber der utvikler seg i gode fagmiljøer, samtidig som de ofte jobber ved siden av som kunstnere, lærere og med produksjoner utenfor institusjonene. Det frie feltet og institusjonene er avhengige av hverandre.

Film og teater trenger rammevilkår som sikres at det skapes nye norske kulturuttrykk. Det må satses på utvikling av ny norsk dramatikk, mangfoldig talentutvikling og dramatikk for barn og ungdom. Det trengs også en helhetlig gjennomgang av tilskuddsordninger og filmfinansiering regionalt og nasjonalt, for å sikre at det er mulig å både lage bred og smal norsk- og samiskspråklig film og serier i hele Norge.

Norge er et mangfoldig land. Et bredt spekter av stemmer, meninger og talenter gjør kulturen bedre. Vi vil ha aktive mål for likestilling og mangfold i alle deler av kulturlivet, og løfte samisk og nasjonale minoriteters kultur. Vi vil føre en kulturpolitikk som har plass til både bredde og topp. De er gjensidig avhengige av hverandre. Fremtidens ypperste utøvere rekrutteres fra det brede kulturlivet.

Et mangfoldig medielandskap er sentralt for demokratiet og ytringsfriheten. Pressestøtteordningen må styrkes og sikre et mangfold både i lokalaviser og for meningsbærende aviser. NRK må gis muligheter og ressurser til fortsatt å kunne levere et godt og bredt tilbud på alle flater. NRK må også forplikte seg til å gi rimelige vederlag og ryddige arbeidsforhold til sine medarbeidere og tilknyttede.

Utdanning i kunst og kultur

Skolen har en viktig rolle som formidler av kunnskap, ferdigheter og verdier knyttet til kunst og kultur. Kulturell kompetanse vil få økende betydning for framtidens arbeidsliv, næringsliv og

samfunnsliv. LO vil derfor arbeide for å styrke skoleverkets kompetanse innen praktisk- estetiske fag og kunst og kultur.

Kulturskolen er en viktig arena for kunstnerisk utvikling, mestring og sosial inkludering, og må styrkes slik at alle barn og unge får reell tilgang – uavhengig av bosted og økonomisk bakgrunn.

LO vil også løfte betydningen av de praktisk og estetiske fagene i grunnskolen. I dag preges skolen i for stor grad av stillesittende pedagogikk og teoritung undervisning. For å ivareta elevenes ulike behov og styrke deres helhetlige utvikling, må de skapende og praktisk og estetiske fagene få en mer forpliktende plass i både læreplan og undervisningspraksis.

Musikk-, dans- og dramalinjene i videregående opplæring spiller en avgjørende rolle i å utvikle elevers kreative evner, skaperglede og tverrfaglige kompetanser. Gjennom praktisk arbeid med kunst og uttrykk lærer elevene å samarbeide, tenke nytt, løse problemer og formidle ideer – egenskaper som er avgjørende i et moderne, kreativt og omskiftelig arbeidsliv. Disse linjene må derfor sikres og videreutvikles som en sentral del av skolens mangfoldige tilbud.

Universitets- og høgskolesektoren er under press. Flere steder står viktige studietilbud og kunstfaglige fagmiljøer i fare for å forvitre som følge av en krevende økonomisk situasjon. Den stramme finansieringen tvinger institusjonene til å gjennomføre tøffe sparetiltak, samtidig som de forbereder seg på ytterligere kutt i bevilgningene. Dette har allerede rammet flere kunstutdanninger. I den situasjonen kunnskapssektoren nå befinner seg i, mener LO at regjeringen må ta et overordnet ansvar for å sikre disse fagmiljøenes fremtid. Vi oppfordrer derfor regjeringen til å iverksette et arbeid med sikte på å etablere en ordning som ivaretar fag og studietilbud av nasjonal betydning.

Kulturliv som arbeidsliv

Vi vil ha kultur av høy kvalitet for alle. Da må det også være mulig å leve av kulturen uavhengig av egen sosioøkonomisk bakgrunn. Er det mulig å bli kunstner eller kulturarbeider for folk fra det brede lag av befolkningen vil det også bli bredde i historiene som fortelles.

Kunstig intelligens utgjør en betydelig opphavsrettslig, kunstnerisk og økonomisk utfordring for kunstnerne i alle felt. Utnyttelse av opphavsrettslig materiale i trening av KI-modeller i både offentlig og privat regi må kompenseres for, og det må etableres systemer for vederlag ved kommersiell utnyttelse av slike modeller. Opphavsretten må styrkes, slik at velfungerende betalingssystemer for de skapende og utøvende kunstnerne sikres. Det må jobbes for at verdiene som skapes av norske kunstnere ikke forsvinner til de store internasjonale tech-firmaene, men kommer norske kunstnere til gode. Norge må hevde sin traktatkompetanse overfor EU og sikre inntektsgrunnlaget til Fond for utøvende kunstnere.

Institusjonene har et spesielt ansvar for at det er gode lønns- og arbeidsvilkår i kulturbransjen, både for egne ansatte og for de som er inne på oppdrag. Det offentlige må gi rammer som gir institusjonene muligheten til det, og det må stilles krav til at institusjonene følger opp gjennom å sikre ryddige arbeidsforhold og riktige tilknytningsforhold. Endringene i arbeidsmiljøloven som trådte i kraft 1. januar 2024 vil bidra til at mange kunstnere og kulturarbeidere vil bli riktig klassifisert som arbeidstakere i fremtiden, men fortsatt vil en stor gruppe kulturarbeidere være selvstendig næringsdrivende og/eller frilansere. Mange av disse har både et lavt og et svært usikkert inntektsnivå. Det er derfor avgjørende å sikre denne gruppen av kunstnere og kulturarbeidere et sosialt sikkerhetsnett. Vi vil ha en helhetlig gjennomgang av deres sosiale og økonomiske vilkår for å finne løsninger som bedre ivaretar levekår og velferdsordninger.

Mange har også en lappeteppeøkonomi som kan bestå av små faste stillinger, midlertidige stillinger, frilansoppdrag og inntekter fra egen næringsvirksomhet. Dette kan gjøre det vanskelig å få oversikt over rettighetene sine og få riktig informasjon og utbetalinger fra Nav i livets ulike situasjoner. Vi vil styrke kompetansen på dette i Nav gjennom å opprette kompetansemiljø i Nav

for selvstendig næringsdrivende og frilansere, og tette hullene i det sosiale sikkerhetsnettet for disse gruppene.

Et lokalt kulturløft

Alle må gis tilgang til kunstopplevelser og kulturaktiviteter. Vi vil styrke den kulturelle grunnmuren ved å videreutvikle kulturtilbudene der menneskene bor og lever sine liv. Kommunal kultursektor tilbyr både kulturtjenester rettet mot alle aldersgrupper, og ulike lag av befolkningen. I tillegg har kommunal kultursektor en rolle i å forvalte tilskudd til frivillig kultursektor, og koordinere felles kulturarrangement. Kommunal kultursektor er utsatt for økonomiske nedskjæringer, og det er avgjørende å bevare arbeidsplassene og kompetansen i sektoren. Kultur er viktig hele livet, og det er en særlig viktig oppgave å bidra til at barn og unge møter kultur tidlig, og at de får delta på og oppleve god kultur. Kultursektoren ivaretar også kravene i folkehelseloven om å utjevne sosiale forskjeller, gjennom kulturaktiviteter og forebyggende nærmiljøer. Kulturskolen er en viktig del av dette, og må styrkes for å rekruttere bredere. Kulturskolene må også få midler for å sikre faglig utvikling. Den kulturelle skolesekken må styrkes slik at alle barn og unge får tilbud om gode produksjoner i ulike kunstsjangrene flere ganger i løpet av skoleåret. Alle barn og unge skal kunne delta i breddeidrett, kor, korps, orkester og andre fritidsaktiviteter, uavhengig av økonomiske forutsetninger, og ha tilgang på lavterskeltilbud som fritidsklubber.

Bibliotekene styrker demokratiet ved å gi alle tilgang til kunnskap, folkeopplysning og opplevelser. Det må finnes et gratis bibliotektilbud i alle kommuner. Vi ønsker å styrke folkebiblioteket som møteplass og kulturarena.

Lesing er sentralt både for å mestre oppgaver på jobb og i livet ellers, og for å få gode kulturopplevelser. Det må satses mer på leselyst, i samarbeid med biblioteker, litteraturhus, skoler, fritidstilbud og arbeidsliv.

Vi vil ta vare på den norske kulturarven gjennom å digitalisere kulturhistorien, bevare og formidle lokalhistorie og person- og slektshistorie og sikre grunnlaget for folkemusikk, folkedans, kirkemusikk og håndverkstradisjonene våre. Utdanning og lærlingeplasser innenfor kulturarven må sikres så vi bevarer kompetansen for framtida. De teknisk-industrielle kulturminnene må ivaretas på en forutsigbar måte som sikrer nødvendig drift og vedlikehold.

Kultursektoren spiller en viktig rolle i totalberedskapen. Kulturminnene må ivaretas for framtida, bibliotekene er en garantist for ivaretagelse av språk og litteratur.

Uttalelse om Palestina – flertallets innstilling

Den palestinske sivilbefolkningen har gjennom den pågående krigen og folkemordet blitt påført ufattelige lidelser. De to siste månedene med blokade av nødhjelp og forsyninger til Gaza, fordrivelse av palestinere både på Gaza og Vestbredden samt nylig varslet israelsk ekspansjon av okkupasjonen og etablering av permanent tilstedeværelse på Gaza gjør palestinernes liv til et levende mareritt. Den internasjonale domstolen (ICJ) slo i juli 2024 fast at den israelske okkupasjonen er ulovlig. Den strider mot palestinernes selvbestemmelsesrett, forbudet mot apartheid og forbudet mot tvangsflytting. Domstolen krever umiddelbar avslutning og tilbaketrekning og pålegger Israel å betale erstatning. FNs generalforsamling fulgte opp domstolen i september og krever at Israel avslutter okkupasjonen innen 13. september 2025. Domstolens avgjørelse forplikter alle land, inklusiv Norge, til å ikke anerkjenne eller medvirke til opprettholdelsen av okkupasjonen.

Palestinernes rettigheter har vært under betydelig press i mange tiår. Parallelt har engasjementet for palestinerne økt i norsk fagbevegelse. LOs overordnede mål i regionen er å styrke palestinernes situasjon generelt og palestinske sivilsamfunnet og fagbevegelsen spesielt.

LO har et prinsipp om å bruke Folkeretten som førende for vår politikk. Det har gjennom årene ledet til vår kritikk av Israels handlinger, men også av en rekke andre land. Vi anerkjenner staten Israels sin eksistens, men fordømmer regjeringens politikk og handlinger. Nå er kampen for folkeretten viktigere enn noen gang. Med folkeretten som pilar for vårt internasjonale engasjement vil vi øke presset på viktige økonomiske og politiske aktører i det israelske samfunn.

Okkupasjonen og undertrykkningen av palestinerne har eskalert det siste tiåret. De såkalte fredsforhandlingene er døde, og det er vanskelig å se hvordan man kan realisere en tostatsløsning. Den langvarige blokaden og krigen i Gaza har ført til en humanitær katastrofe. Israels reaksjoner på Hamas' terrorangrep i 2023 savner sidestykke i moderne tid. Angrepene på palestinere øker på også Vestbredden. Eksisterende bosetninger har blitt kraftig utvidet og nye etableres. Den folkerettsstridige muren og utbyggingen av bosetninger har ført til oppsplitting av Palestina og undergravd palestinsk selvstyre.

LO er glad for at regjeringen er en tydelig stemme for palestinernes selvbestemmelsesrett, har anerkjent Palestina som stat og aktivt forsvart FNs organisasjon for palestinske flyktninger UNRWA og grunnleggende menneskerettigheter. I tillegg har Norge tatt viktige initiativ, som å bidra til opprettelsen av Den globale alliansen for implementering av tostatsløsningen, og fremme FN-resolusjonen som ber Den internasjonale domstolen (ICJ) vurdere om Israel bryter folkeretten ved å hindre FN, humanitære organisasjoner og stater i å bistå palestinerne under okkupasjon.

Vi krever at norske myndigheter og næringsliv etterlever folkeretten i konfliktområder og okkuperte områder. Statens pensjonsfond utland, norske selskaper og finansinstitusjoner må avstå fra handel og investeringer i selskaper som bidrar til opprettholdelse av okkupasjonen. Et lovforbud mot dette må komme på plass. LO krever at norske myndigheter arbeider for at Israel avslutter okkupasjonen og annekteringen av palestinsk land, og opphever blokaden av Gaza. Det vil ikke bli varig fred med fortsatt okkupasjon og annekasjon. Israel må behandle alle som lever på israelsk jord som likeverdige med de samme rettigheter.

LO vil støtte arbeidet for en vid våpenembargo. Dersom okkupasjonen ikke opphører innen september 2025, som FNs generalforsamling har krevd, vil LO arbeide for at Norge tar initiativ til en internasjonal økonomisk boikott. LO vil også støtte en bred kultur-, sports- og akademisk boikott av israelske institusjoner og andre aktører. Norge må i tillegg arbeide for at personer mistenkt for krigsforbrytelser straffefølges.

Israel må anerkjenne palestinske flyktningers og deres etterkommeres rett til å vende tilbake til sitt hjemland (FN Res 194). Norge må støtte oppgraderingen av Palestinas status i ILO fra frigjøringsbevegelse til observatørstatus med rett til å delta i alle ILOs strukturer. Norge må dessuten støtte klagen fra internasjonal fagbevegelse til ILO som krever at Israel utbetaler lønninger palestinerne har til gode. Den norske regjeringen må ta en aktiv rolle for å stille Israel økonomisk ansvarlig for de massive ødeleggelsene som har rammet sivile på Gazastripen og på Vestbredden.

Uttalelse om Palestina – mindretallets innstilling

Den palestinske sivilbefolkningen har gjennom den pågående krigen blitt påført ufattelig lidelser. De to siste månedene med blokade av nødhjelp og forsyninger til Gaza, fordrivelse av palestinere både på Gaza og Vestbredden samt nylig varslet israelsk ekspansjon av okkupasjonen og etablering av permanent tilstedeværelse på Gaza gjør palestinernes liv til et levende mareritt. Den internasjonale domstolen (ICJ) slo i juli 2024 fast at den israelske okkupasjonen er ulovlig. Den strider mot palestinernes selvbestemmelsesrett, forbudet mot apartheid og forbudet mot tvangsflytting. Domstolen krever umiddelbar avslutning og tilbaketrekning og pålegger Israel å betale erstatning. FNs generalforsamling fulgte opp domstolen i september og krever at Israel avslutter okkupasjonen innen 13. september 2025. Domstolens avgjørelse forplikter alle land, inklusiv Norge, til å ikke anerkjenne eller medvirke til opprettholdelsen av okkupasjonen.

Palestinernes rettigheter har vært under enormt press i mange tiår. Parallelt har engasjementet for palestinerne økt i norsk fagbevegelse. LOs overordnede mål i regionen er å styrke palestinernes situasjon generelt og palestinske sivilsamfunnet og fagbevegelsen spesielt.

Det første palestinske folkeopprøret (1987) var relativt godt organisert. Fagbevegelsen var relativt sterk. Denne såkalte «intifadaen» presset fram forhandlingsvilje hos israelerne og ble en pådriver for fredsprosessen på 1990-tallet. Sivilsamfunnet ble imidlertid utsatt for betydelig undergraving og kooptering etterpå. Sammenlikner vi resultatene av den palestinske rettighetskampen med kampen mot apartheid i Sør-Afrika, vil mange peke på at den palestinske bevegelsen manglet de organisatoriske musklene og støtten fra fagbevegelsen som sør-afrikanerne hadde klart å bygge opp.

Det haster å avslutte krigen, sikre humanitær hjelp til palestinerne og løfte blokaden av andre forsyninger. Som fagbevegelse er LOs viktigste bidrag å styrke palestinsk fagbevegelse og sivilsamfunn. Det er kun gjennom godt organiserte demokratiske folkebevegelser og fagbevegelse at palestinernes rettighetskamp kan sikres på bærekraftig vis framover. Målet om å støtte palestinerne og palestinsk sivilsamfunn forutsetter imidlertid at man kan opprettholde kontakt med palestinerne og reise inn i landet hvor palestinerne oppholder seg.

LO har et prinsipp om å bruke Folkeretten som førende for vår politikk. Det har gjennom årene ledet til vår kritikk av Israels handlinger, men også av en rekke andre land. Vi boikotter ikke stater med regjeringer vi misliker, men vi fordømmer folkerettsbruddene de utfører. Vi anerkjenner staten Israels sin eksistens, men fordømmer regjeringens politikk og handlinger. Nå er kampen for folkeretten viktigere enn noen gang. Med folkeretten som pilar for vårt internasjonale engasjement vil vi øke presset på viktige økonomiske og politiske aktører i det israelske samfunn. Boikott av Israel vil innebære at vi må avslutte programvirksomhet til støtte for Palestina.

Okkupasjonen og undertrykkningen av palestinerne har eskalert det siste tiåret. De såkalte fredsforhandlingene er døde, og det er vanskelig å se hvordan man kan realisere en tostatsløsning. Den langvarige blokaden og krigen i Gaza har ført til en humanitær katastrofe. Israels reaksjoner på Hamas' terrorangrep i 2023 savner sidestykke i moderne tid. Angrepene på palestinere øker på også Vestbredden. Eksisterende bosetninger har blitt kraftig utvidet og nye etableres. Den folkerettsstridige muren og utbyggingen av bosettinger har ført til oppsplitting av Palestina og undergravd palestinsk selvstyre.

LO er glad for at regjeringen er en tydelig stemme for palestinernes selvbestemmelsesrett, har anerkjent Palestina som stat og aktivt forsvart FNs organisasjon for palestinske flyktninger UNRWA og grunnleggende menneskerettigheter. I tillegg har Norge tatt viktige initiativ, som å bidra til opprettelsen av Den globale alliansen for implementering av tostatsløsningen, og fremme FN-resolusjonen som ber Den internasjonale domstolen (ICJ) vurdere om Israel bryter folkeretten ved å hindre FN, humanitære organisasjoner og stater i å bistå palestinerne under okkupasjon.

Vi krever at norske myndigheter og næringsliv etterlever folkeretten i konfliktområder og okkuperte områder. Statens pensjonsfond, norske selskaper og finansinstitusjoner må avstå fra handel og investeringer i selskaper som bidrar til opprettholdelse av okkupasjonen. Et lovforbud mot dette må komme på plass. Oljefondet må ut av selskaper som støtter opp om okkupasjonen. LO krever at norske myndigheter arbeider for at Israel avslutter okkupasjonen og annekteringen av palestinsk land, og opphever blokaden av Gaza. Det vil ikke bli varig fred med fortsatt okkupasjon og anneksjon. Israel må behandle alle som lever på israelsk jord som likeverdige med de samme rettigheter.

LO vil støtte arbeidet for en vid våpenembargo og en bred kultur-, sports- og akademisk boikott av israelske institusjoner og andre aktører som støtter okkupasjonen. Det bør videre innføres målrettede sanksjoner mot områder av strategisk betydning for opprettholdelsen av okkupasjonen. Norge må støtte oppgraderingen av Palestinas status i ILO fra frigjøringsbevegelse til observatørstatus med rett til å delta i alle ILOs strukturer. Norge må dessuten støtte klagen fra internasjonal fagbevegelse til ILO som krever at Israel utbetaler lønninger Palestinerne har til gode. Norge må i tillegg arbeide for at personer mistenkt for krigsforbrytelser straffefølges. Israel må anerkjenne palestinske flyktningers og deres etterkommeres rett til å vende tilbake til sitt hjemland (FN Res 194). Den norske regjeringen må ta en aktiv rolle for å stille Israel økonomisk ansvarlig for de massive ødeleggelsene som har rammet sivile på Gazastripen og på Vestbredden.

Uttalelse om Ukraina og sikkerhet i Europa

Russlands invasjon av Ukraina i 2022 markerte starten på en av de største sikkerhetsmessige, politiske og humanitære krisene i vår tid. Millioner av ukrainske flyktninger har blitt drevet på flukt, internt i landet og mange har blitt ønsket velkommen i andre europeiske land. Tap av menneskeliv er omfattende og ødeleggelsene enorme. Ukraina er en viktig del av Europas økonomi og samarbeid. Ringvirkningene av krigen har medført store prisøkninger på mat og energi og økt fattigdom, ulikhet og polarisering i hele verden.

Russlands imperialistiske ambisjoner er ikke nye. Invasjonen i 2022 var fortsettelsen av Kremls langvarige forsøk på å undergrave Ukrainas suverenitet, og som tidligere hadde toppet seg med okkupasjonen av Krim i 2014 og en vedvarende kampanje på å kvele demokratisk utvikling og orientering mot Vesten. Russiske intervensjoner øker i omfang og intensitet også i andre europeiske land og spesielt i tidligere sovjetstater. Europa er i praksis allerede i en hybridkonflikt der cyberangrep og spredning av falsk informasjon og destabiliseringsforsøk utgjør en alvorlig sikkerhetstrussel. Dette har og vil få store konsekvenser for europeisk sikkerhet og demokrati i årene fremover.

Kombinert med russiske forsøk på å så splid i europeiske demokratier, skaper krigen i Ukraina en svært bekymringsfull situasjon som setter både demokrati og sikkerhet under press i hele Europa. Putin har undergravd freden, utviklingen og stabiliteten vi har oppnådd de siste 80 årene. Samtidig utfordres den vestlige sikkerhetsalliansen, der NATO og USAs sikkerhetsgarantier spiller en avgjørende rolle. President Trumps utspill den siste tiden skaper usikkerhet om disse garantiene. Europa mobiliserer nå tungt for å styrke forsvar, sikkerhet og beredskap samt for tettere samarbeid mellom de europeiske landene. Norge må være fullverdig deltaker i dette samarbeidet.

LO fordømmer Russlands invasjon i Ukraina på det sterkeste og krever russisk tilbaketrekking. Fredsforhandlinger kan ikke finne sted uten Ukraina og Europa ved forhandlingsbordet. Vi reagerer sterkt på den amerikanske administrasjonens initiativ med å forhandle direkte med Russland uten Ukraina og på president Trumps forsøk på økonomisk vinning fra en fredsavtale.

LO mener at Norge må styrke Forsvaret, totalberedskapen og deltakelsen i europeisk samordning i lys av den nye sikkerhetspolitiske situasjonen. Samtidig må vi sikre at nødvendige økninger i forsvarsbudsjettet ikke undergraver velferdsstaten. Parallelt må vi jobbe for å forhindre økt polarisering i det norske samfunnet. Tilliten i samfunnet er viktig for vår forsvarsevne. I en verden hvor solidaritet og bistand til andre land kuttet kraftig, er det viktig at Norge opprettholder våre ambisjoner om én prosent av BNI til bistand som en investering også i å redusere risiko for framtida. Finansieringen av kostnadene til de ukrainske flyktningene i Norge kan ikke gå utover våre tradisjonelle forpliktelser i forhold til bistand i land der behovene nå øker betydelig.

Krigen i Ukraina har hatt ringvirkninger også her hjemme. Sanksjonene mot Russland har rammet norske bedrifter og arbeidsplasser, spesielt i Nord-Norge. Regjeringen må sikre at de berørte blir kompensert. Det er viktig med målrettede støtteordninger for å styrke bosetting og beredskap i nord.

LO takker frivillige som har bidratt til å sikre de mange tusen ukrainske flyktningene hjelp. Vi oppfordrer alle til å strekke ut en støttende hånd til russere og ukrainere som bor og/eller oppholder seg i Norge og som ikke bærer ansvar for Putins krigshandlinger. Ukrainske flyktninger må ivaretas med åpne armer og samtidig få hjelp til å komme seg raskere ut i arbeidslivet, uten at dette undergraver norske krav til anstendig arbeid, ryddige forhold og organisert arbeidsliv.

Vi er glade for den omfattende støtten regjeringen gir til Ukraina gjennom Nansen-programmet. Innsatsen må intensiveres framover. Den må også sikre rask og effektiv støtte til sivile aktører. Ukrainsk fagbevegelse vil spille en avgjørende rolle i gjenoppbyggingen av landet og vi forventer

at regjeringen støtter krav om respekt for faglige rettigheter i alle støtteordninger Norge har ansvar for, promoterer dette i internasjonale sammenslutninger og stiller krav til norske bedrifter om det samme.

Samtidig som vi styrker forsvaret må vi også jobbe for å oppnå nedrustning og nye nedrustningsavtaler. Norge har tidligere stått i spissen for banebrytende initiativer til nedrustning internasjonalt. Der bør ambisjonene fortsatt ligge. LO ber regjeringen tilrettelegge for at vi fortsatt har et levende sivilsamfunn som er kunnskapsrikt, engasjert i og mobiliserer til nedrustning.

LO mener at Norge må gjøre kjernefysisk nedrustning til en diplomatisk topp-prioritet og reetablere det humanitære initiativet vi tok for nesten ti år siden, og som bidro til FN-traktaten som forbyr atomvåpen. Norge må arbeide for at NATO-land med atomvåpenstater forplikter seg til å forhandle om kjernefysisk nedrustning og for en doktrine om ikke å bruke atomvåpen først. Vi mener at sanksjonene mot Russland ikke må lettes uten at forhandlinger om kjernefysisk nedrustning stilles som vilkår. LO mener videre at Norge bør ratifisere FN-traktaten mot atomvåpen, og arbeide for at traktaten innlemmes i NATOs nedrustningsstrategi.

Rammene for vår utenriks- og sikkerhetspolitikk er endret. Det vil ta lang tid å gjenoppbygge en god naborelasjon til Russland etter at krigen er over. Det er viktig at vi opprettholder kontakt med russisk sivilbefolkning så langt det er mulig, for etter hvert å kunne gjenoppta også et mer organisert samarbeid med staten Russland. LO ber russisk fagbevegelse og andre ta avstand fra invasjonen og jobbe aktivt for dialog og fred.

LO mener at en reell og varig fred i Europa må bygge respekt for folkeretten, demokrati og menneskerettigheter. Kampen i Ukraina er også en kamp for demokrati og folkestyre. Fagbevegelsen spiller en avgjørende rolle i å styrke demokrati, bekjempe ulikhet og forebygge konflikter. LO oppfordrer regjeringen til å støtte demokratiske krefter i Russland og Ukraina der det er mulig og støtte internasjonal fagbevegelse som en sentral del av vår utenrikspolitikk for å forsvare organisasjonsretten og rettferdig fordeling.

Krigen er en smertelig påminnelse om hvor skjørt demokratiet er i møte med autoritære krefter og hvordan økt ulikhet og konsentrasjon av makt øker risikoen for konflikter. Anstendig arbeid og sosial dialog er viktig for konfliktforebygging og demokrati. LO mener at et levedyktig demokrati er avhengig av bred deltagelse fra store, medlemsbaserte organisasjoner. Fagbevegelsen er en slik demokratibyggende kraft. Å støtte opp under sivilsamfunnet og styrking av fagbevegelsen internasjonalt må derfor være en sentral oppgave for den norske regjeringen også i konfliktforebyggende øyemed.

Et seriøst arbeidsliv – også etter valget i 2025

Faglige og sosiale rettigheter er under press over hele verden – også i Norden. I våre naboland Finland og Sverige angriper borgerlige regjeringer, med støtte fra ytre høyre, streikeretten og arbeidsretten. De bygger ned sivilsamfunnet og gjør de rike enda rikere.

I Norge står vi bedre rustet enn mange andre land til å forsvare demokrati og sosiale rettigheter, takket være en sterk fagbevegelse og de mange viktige seirene vi har vunnet. Men heller ikke vi er immune mot den utviklingen vi ser rundt oss. Et anstendig og velorganisert arbeidsliv kan ikke tas for gitt, det må bygges og vedlikeholdes hver eneste dag.

Et organisert arbeidsliv er det viktigste tiltaket mot useriøsitet og sosial dumping. Styrket organisasjonsgrad vil derfor være avgjørende for de bransjene som sliter mest med useriøsitet og sosial dumping. Skal LO klare å gjøre noe med dette, trenger vi en regjering som står på vår side, og som deler våre mål: Faste direkte heltidsstillinger og trygghet for lønn og arbeid.

Fagbevegelsen må gå i fronten for å nå målet om et godt arbeidsliv for alle i Norge. Men vi må ha solid støtte fra politikken, slik vi har hatt det i denne regjeringsperioden. Etter åtte år med en regjering som anerkjente det uorganiserte arbeidslivet og som gjennomførte en rekke destruktive osthøvelkutt i offentlig sektor, har Norge de siste fire årene hatt en regjering som har påbegynt en storrengjøring av arbeidslivet. Aldri i nyere norsk historie har et så omfattende arbeid blitt gjort på så kort tid. Nye og strenge reguleringer av bemanningsselskapene, et forsterket arbeidstakerbegrep og styrkede rettigheter til faste og hele stillinger er bare noe av det som er igangsatt. Høyres og Fremskrittspartiets generelle adgang til midlertidige ansettelser er reversert, og fagforeningsfradraget er mer enn doblet. Dette er et markant brudd med mange års usosial høyrepolitikk, og vil være en viktig del av kampen mot utviklingen av et mer klassesdelt forskjells-Norge.

Både Høyre og Fremskrittspartiet har kommet med klare løfter om at de vil reversere dersom de kommer til makten. «Lover å fjerne innleieforbud om hun blir statsminister igjen», skrev Aftenposten om Erna Solberg og bemanningsbransjen i 2023. Vi vet fra før at de er uvillige til å ta kraftige grep mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet, at de svekker det organiserte arbeidslivet, og at de har utvidet adgangen til midlertidige ansettelser hver gang de har fått muligheten.

Et regjeringsskifte i Norge i 2025 vil bety at løsarbeid og innleie av arbeidskraft skal liberaliseres igjen. Det vil bli gjort under påskudd av at de skal skape et springbrett inn i arbeidslivet for dem som i dag står utenfor. Men midlertidig ansettelse er ikke et springbrett til fast ansettelse. Det er bare et springbrett til en evig runddans mellom midlertidige jobber, og en tilværelse preget av usikkerhet for morgendagen.

I en tid der folk trenger økt trygghet, der vi har hatt dyrtid og mange har hatt vanskeligheter med å få endene til å møtes, vil Høyre og Fremskrittspartiet øke utryggheten. I stedet må vi gå motsatt vei: LO vil jobbe for at bemanningsbransjen i sin nåværende form avvikles på sikt, og erstattes av hele og direkte stillinger. Dette må skje over tid, og gjennom bruk av ulike virkemidler. Forskriftsadgangen i arbeidsmiljøloven til å forby innleie må tas i bruk i flere bransjer og områder der vi mener det er nødvendig, slik det har blitt gjort innen bygg i Oslofjordområdet.

En sterk og aktiv fagbevegelse er avgjørende for å lykkes i kampen mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet. Tillitsvalgte, klubber og lokalavdelinger utgjør førstelinjeforsvaret for det gode og seriøse arbeidslivet:

- Dels ved å identifisere problemer så tidlig i fasen at de er mulige å håndtere.
- Dels ved å bygge solidariske fellesskap mellom de som er utsatt for sosial dumping og de som ikke er det.
- Dels ved å løse helt konkrete problemer: Reise lønnskrav, stille makt bak krav om opprydding, og formulere politiske og faglige krav som kan forebygge mot nye problemer.

Å sette arbeidere i stand til å hevde og kjempe for sine rettigheter, også når de er i en sårbar situasjon, er avgjørende for å lykkes i kampen mot sosial dumping.

Myndighetenes trusselvurderinger viser hvordan kriminelle aktører har en hær av hjelpere til råddighet, i form av advokater, revisorer og andre medhjelpere. Den eneste måten å trenge gjennom denne muren av falske dokumenter og skallselskaper på er ved å få arbeiderne som utnyttes, til å fortelle. Skal de gjøre det, trenger de en grunn. Og de må vite at de har oddsen på sin side.

Utenlandske arbeidstakere blir i deler av norsk arbeidsliv utsatt for sosial dumping, farlig arbeidsmiljø, lønnstyveri og grov utnyttning. De groveste tilfellene er tvangsarbeid. Å gi utenlandske arbeidstakere informasjon om rettigheter i arbeidslivet, tilbud om medlemskap i fagforening og bistand til å få oppfylt sine rettigheter er noe av det viktigste vi kan gjøre for å opprettholde et seriøst arbeidsliv. LO vil, i samarbeid med Fair Play Bygg og andre aktører, fortsette kampen mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet i de mest utsatte delene av norsk arbeidsliv.

Det kollektive avtaleverket og arbeidsmiljøloven legger premissene for hvordan arbeidslivet utvikler seg. Da er det viktig at det organiserte arbeidslivet styrkes. LO mener derfor det er behov for en grundig og helhetlig gjennomgang av arbeidsmiljølovens bruk av begrepet «tariffavtale» og «tillitsvalgt». Dagens lave krav til hva som er tariffbundet bedrift i arbeidsmiljølovens forstand, og den vide adgangen til gjennomsnittsberegning av arbeidstid, er et eksempel på undergraving av det organiserte arbeidslivet og at normalarbeidsdagen settes under press. I arbeidsmiljøloven og i annet relevant regelverk må derfor «tariffavtale» gjennomgående henvise til tariffavtale med fagforening med innstillingsrett, og «tillitsvalgt» henvise til tillitsvalgte med reelle rettigheter etter hovedavtaler.

Kollektiv søksmålsrett for fagforeninger ved ulovlig innleie ble fjernet av Erna Solbergs regjering i 2015, og deretter gjeninnført av Støre-regjeringen i 2022. LO mener kollektiv søksmålsrett bør evalueres, og at omfanget bør vurderes utvidet til brudd på regler om fast og midlertidig ansettelse samt klassifisering av arbeidstaker og oppdragstaker. Videre ønsker vi å styrke stillingsvernet, og retten til å stå i stilling ved brudd på reglene.

LO mener også at solidaransvar-ordningen må styrkes. Bestemmelsen om unntak for solidaransvar for innleide når utleiebedriften går konkurs, bør fjernes. Tidsfristene for å fremme krav må forlenges, fra dagens tre måneder til tolv måneder, og ansvaret må gå hele veien opp til bestiller. Både lønnsgarantiordningen og konkurslovgivningen må styrkes, slik at arbeidstakere som utsettes for lønnstyveri raskt kan sikres den lønna de har krav på.

Regjeringen har påbegynt en styrking av Arbeidstilsynet, men tilsynet må tilføres ytterligere ressurser i årene fremover. Dreiningen av innsats knyttet til a-krim har ført til færre kontroller i arbeidslivet for øvrig. Dersom det ordinære tilsynsarbeidet svekkes, vil useriøsitet og arbeidslivskriminalitet kunne bre om seg ytterligere.

Selv om det ikke er noen som ønsker sluttresultatet av utbredt sosial dumping – et uproduktivt, umoderne og i verste fall kriminelt arbeidsliv, preget av forskjellsbehandling og diskriminering, der tillit erstattes av unødig kontroll, prosedyrer og byråkrati – er det et slikt arbeidsliv vi risikerer

å få. Og det er et slikt arbeidsliv som har bredt om seg, til å bli en ny normaltilstand i flere europeiske land.

I Norge er vi så heldige at vi fremdeles har faglig og politisk kraft nok til å stå imot en slik utvikling. Når vi har en regjering som står på arbeidstakernes side, er det mulig for oss å velge en annen vei.

2025 er derfor et retningsvalg for arbeidslivet vårt og for landet vårt – for ansettelsestryggheten, medbestemmelsen, for anstendige lønns- og arbeidsforhold, og et samfunn der vi alle kan stå i øyehøyde med hverandre.

Uttalelse om Myanmar

LO mener det er nødvendig med politisk handling som følge av de alvorlige overgrepene på sivilbefolkningen i Myanmar etter militærkuppet i 2021. Militærjuntaen fører krig mot egen befolkning og menneskerettigheter brytes daglig. Flere tusen er drept, flere titalls tusen er fengslet og millioner mennesker er fordrevet.

ILOs undersøkelseskommisjon har rapportert om manglende organisasjonsfrihet og tvangsarbeid i Myanmar. Militærjuntaen har ikke fulgt opp anbefalingene fra Undersøkelseskommisjonen om etterlevelse av ILO-konvensjonene. ILOs styre har anbefalt at den internasjonale arbeidskonferansen vurderer tiltak under artikkel 33 for å sikre at Myanmar overholder kommisjonens anbefalinger. I mars 2025 trosset den uavhengige fagbevegelsen militærjuntaen og demonstrerte med krav om at ILO skulle påberope seg artikkel 33 i vedtektene og strengt håndheve undersøkelseskommisjonens anbefalinger. Dette for å bidra til å stanse tvangsarbeid, barnesoldater, tvangsrekruttering til militæret og bombing av landsbyer.

LO støtter kravet fra The Confederation of Trade Unions of Myanmar (CTUM) og Industrial Worker's Federation of Myanmar (IWF) om at ILO må innføre tiltak under artikkel 33 mot Myanmar.

LO mener det må innføres omfattende økonomiske sanksjoner mot militærjuntaen i Myanmar. Investeringer og import/eksport går via banker som samarbeider med militær juntaen, og vekslingskursen settes kunstig høy slik at juntaen får mellomlegget. I tillegg kommer skatter og avgifter og leie av produksjonsareal. All investering i, og handel med landet er med på å bidra til at juntaen kan fortsette sine overgrep mot sivilbefolkningen.

LO krever at den norske regjering instruerer Finansdepartementet til å trekke ut investeringene som Statens Pensjonsfond Utland har i selskaper som er engasjert i Myanmar. Den politiske avgjørelsen må kunngjøres internasjonalt for å påvirke at andre stater følger etter. LO mener at direkte norske investeringer i Myanmar er uakseptable på nåværende tidspunkt.

Fagforeningene, som har gått under bakken, rapporterer om lønninger arbeiderne ikke kan leve av. Det er utstrakt bruk dagarbeid og tvangsarbeid. Tillitsvalgte blir fengslet for sitt arbeid. Det er ikke mulig for norske selskaper å gjøre reelle aktsomhetsvurderinger. Regjeringen må gå ut med en klar oppfordring til norsk næringsliv om at all import fra Myanmar må opphøre.

Mye tyder dessuten på at bistand som kanaliseres gjennom FN og andre organisasjoner som har avtale med militærjuntaen, er med på å finansiere krigføringen mot sivilbefolkningen. I tillegg blir slik humanitær hjelp bare delt ut i militærkontrollerte områder. Dette betyr at de som trenger bistanden mest, ikke får hjelp. Norge må sikre at norsk bistand ikke kommer juntaen til gode, og at den kommer frem til befolkningen i de frigjorte områdene.

LO er klar over at ensidig norsk handling ikke er nok. Derfor må Norge, i tillegg til å iverksette tiltakene over, arbeide opp mot EU, ILO og andre internasjonale organisasjoner for å bidra til tiltak av tilsvarende karakter også iverksettes av andre stater. Det er særlig forstemmende at EU fortsetter å inkludere Myanmar i «Everything But Arms»-ordningen som gir produkter fra Myanmar tollfri tilgang til det europeiske markedet, og dermed stimulerer import fra landet. Norge må arbeide for at EU utelukker land som bryter arbeidstakerrettighetene og andre menneskerettigheter fra ordningen.

Bare gjennom slike tiltak kan verdenssamfunnet vise styrke overfor Myanmarregime på en måte som framtvinger demokratisering og menneskerettigheter.

Kongressbevilgninger 2025–2029

Sekretariatet innstiller følgende forslag til bevilgninger på LO-kongressen i 2025:

Kristne Arbeidere	kr. 130 000
Norsk Sangerforbund	kr. 130 000
Arbeiderbevegelsens Rus- og Sosialpolitisk Forbund (AEF)	kr. 130 000
Norges Bedriftsidrettsforbund	kr. 130 000
Res Publica	kr. 500 000
IFS-fondet, kontingenten fra LO	kr. 1 100 000
Nei til atomvåpen	kr. 100 000
Manifest	kr. 1 500 000

Beløpene er per år i kongressperioden.